

TARTU ÜLIKOOL
Majandusteaduskond

Carmel Poom

**RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI
TUDENGITE HULGAS**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: ettevõtluspedagoogika nooremlektor Juta Jaani

Tartu 2022

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite seisukohad ning kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud. Carmel Poom (12.05.2022)

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Raha planeerimine ning seda soodustavad ja takistavad tegurid.....	5
1.1 Finantskirjaoskus ja selle olulisus.....	5
1.2 Raha planeerimise mõiste ja selle mõjurid.....	8
1.3 Raha planeerimist soodustavad ja takistavad tegurid - varasemate empiiriliste uuringute ülevaade.....	10
2. Metoodika.....	13
2.1 Uurimismetoodika.....	13
2.2 Valimi tutvustus.....	15
2.3 Uurimisprotsessi kirjeldus.....	16
2.4 Andmete analüüsi protsess.....	19
3. Eesti tudengite raha planeerimist soodustavad ja takistavad tegurid.....	20
3.1 Raha planeerimise olulisus ja tegelik raha planeerimine.....	20
3.2 Raha planeerimist soodustavad tegurid.....	21
3.3 Raha planeerimist takistavad tegurid.....	22
3.4 Arutelu.....	24
3.5 Ettepanekud tudengite raha planeerimise soodustamiseks.....	34
Kokkuvõte.....	35
Viidatud allikad.....	37
LISAD.....	40
Lisa A. Töös kasutatud uuringute ülevaade.....	40
Lisa B. Eelülesande eelarvetabeli näidis.....	41
Lisa C. Intervjuu kava.....	42
Summary.....	44

Sissejuhatus

Inimesed peavad oma rahaasjade planeerimise eest üha rohkem ise vastutust võtma, eriti arvestades vabatahtlikuks muutuvaid pensionisambaid, sotsiaaltoetuste vähenemist ning finantstoodete- ja teenuste turu laienemist (Rahandusministeerium, 2021). Rahvastiku vananedes peavad inimesed ise vanaduspõlve kindlustamisesse panustama, milleks on vaja piisavalt rahatarkust. Finantskirjaoskuslik inimene saab hakkama oma rahaasjade planeerimisega, mõistab oma võimalusi, riske, õigusi ja kohustusi. Seeläbi vähendab ta raskustesse sattumise riski ja suurendab enda ja oma pere heaolu. (Rahandusministeerium, 2013)

Eesti elanike finantskäitumine ei ühti praegu nende finantsteadmistega ning on Rahandusministeeriumile mureks. 2019. aastal läbi viidud „Eesti elanike finantskirjaoskuse ehk rahatarkuse uuringust” ilmnes, et kõik inimesed ei kasuta oma teadmiseid igapäevaelus, et oma pere majanduslikku heaolu suurendada. Ka suhtelise vaesuse määr kasvas 2019. aastal 20,7 protsendini, mis tähendab, et viiendiku Eesti inimeste tulu jääb allapoole vaesuse määra (Rahandusministeerium, 2021). Seepärast peab Eestis Rahandusministeerium, kuid ka valitsused üle maailma rahatarkuse edendamist vajalikuks (Atkinson & Messy, 2012).

Rahatarkuse olemust uurides (Huston, 2010) on tulnud välja, et rahaasjade planeerimine on üks olulistest vahenditest majandusliku turvatunde loomiseks. Läbimõeldud rahaotsuste tegemine aitab inimestel luua majandusliku turvatunde ja kindlustada tulevik. Raha planeerimise kaudu saab kindlustada pensionipõlve, kuid niisama oluline on lühiajaline planeerimine, mis aitab rahaasjadel silma peal hoida ning meelepärast elu elada. Capuano ja Ramsay (2011) on välja toonud, et rahaasjade planeerimise oskus on üks finantskirjaoskuse põhilisi komponente.

Eelpool toodust tulenevalt on bakalaureuse töö eesmärk välja selgitada, millised on raha planeerimist soodustavad ja takistavad tegurid Eesti tudengite seas.

Lähtuvalt uurimuse eesmärgist püstitas töö autor järgmised uurimisülesanded:

- defineerida ja võrrelda finantskirjaoskuse mõisteid ja kirjeldada finantskirjaoskuse olulisust;
- anda ülevaade raha planeerimise olemusest ja vajalikkusest;
- selgitada, millised tegurid soodustavad või takistavad raha planeerimist;
- empiirilise uuringu tulemuste põhjal analüüsida raha planeerimist soodustavaid ja takistavaid tegureid Eesti tudengite seas;
- sõnastada järeldused ja teha ettepanekud tudengite raha planeerimise soodustamiseks.

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

Käesolev töö koosneb kahest peatükist. Töö esimeses osas tutvustatakse raha planeerimist. Esiteks antakse ülevaade finantskirjaoskusest ja selle mõistetest ning kirjeldatakse selle olulisust. Teiseks tutvustatakse raha planeerimist ja selle tähtsust. Selgitatakse raha planeerimist soodustavaid ning takistavaid tegureid ning kirjeldatakse võimalusi rahaasjade planeerimiseks. Töö teises osas uuritakse, mis on raha planeerimist soodustavad ja takistavad tegurid Eesti tudengite seas. Teoreetilisele osale järgneb selgitus uurimismetoodika valikust ning valimi moodustamisest. Lähtuvalt varasematest uurimustest otsustas siinse töö autor kasutada kvalitatiivset meetodit ning viia läbi pool-struktureeritud intervjuud Eesti kõrgkoolide tudengitega. Eesti kõrgkoolide tudengitega intervjuude tegemise põhjus on valimi võimalikult erinev finantskirjaoskuse tase: näiteks majandust õppivatel tudengitel võib olla kokkupuude ning teadmised erinevad, kui humanitaaraineid õppivatel tudengitel.

Märksõnad: raha planeerimine, finantskirjaoskus, finantskäitumine, finantshoiakud, Eesti tudengid.

1. Raha planeerimine ning seda soodustavad ja takistavad tegurid

1.1 Finantskirjaoskus ja selle olulisus

Finantskirjaoskus on igapäevaelu lahutamatu osa, kuna erinevaid finantsotsuseid tuleb vastu võtta kogu aeg. Et tänapäeva aina keerulisemaks muutuv (finants)maailmas hakkama saada, peetakse finantskirjaoskust hädavajalikuks. Selle arendamise vajalikkust on täheldanud ka riigid, mistõttu on valitsused tegutsema asunud, oma elanike finantskirjaoskust uurima hakanud ning selle edendamiseks samme astunud. (Atkinson & Messy, 2012)

Rahandusministeeriumi koostatud Eesti finantskirjaoskuse edendamise strateegias aastateks 2021–2030 (Rahandusministeerium, 2021) märgitakse, et finantskirjaoskuse edendamine on oluline, et kodanikud oskaks majandusteamadel kaasa rääkida ja ka riigi tegemistes osa saada. Finantskirjaoskus on niisiis ühelt poolt oluline isikliku hakkamasaamise tagamiseks, teiselt poolt aga tähtis komponent riigi majanduslikuks kasvuks.

Finantskirjaoskust on defineeritud mitmeti ning ühte kindlat definitsiooni sellel ei olegi. See on probleem, kuna ilma ühtse arusaamata on raske inimesi ja nende oskuseid hinnata ja võrrelda. Kitsama kirjelduse järgi on finantskirjaoskus inimese võimekust mõista isiklike rahaasju ning neid arusaamasid ka päriselt kasutada. See tähendab, et piisavad oskused ja teadmised viivad läbimõeldud finantsotsusteni. (Huston, 2010)

Laiemalt on defineerinud finantskirjaoskuse Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD), mis on üldisem ning aitab selgitada, miks on finantskirjaoskuse arendamine oluline valdkond. OECD (OECD, 2014:33) käsitlusest lähtudes on

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

finantskirjaoskus teadmine ja arusaamine finantskontseptsioonidest ja riskidest, ning oskused, motivatsioon ja enesekindlus aitavad seda teadmist ja arusaama rakendada, et teha efektiivseid otsuseid kogu finantsilise konteksti ulatuses, selleks, et parandada nii indiviidi kui ühiskonna rahalist heaolu ja võimaldama majanduselus osalemist.

Erinevad finantskirjaoskuse definitsioonid on välja toodud autori koostatud tabelis 1.

Tabel 1. Huston (2010:311) poolt välja toodud erinevad finantskirjaoskuse definitsioonid.

	Definitsioon
1	Finantskirjaoskus on võime langetada läbimõeldud otsuseid ning võtta vastu tõhusaid raha kasutamise ja haldamisega seotud otsuseid. Noctor, Stoney ja Stradling (1992), definitsiooni kasutasid Beal ja Delpachitra (2003)
2	Isiklik finantskirjaoskus on võime lugeda, analüüsida, hallata ja suhelda oma isiklike rahaasjade teemal ning rahalist heaolu mõjutavatest teguritest. Selles sisaldub võime teha rahalisi otsuseid, arutleda ilma ebamugavustundeta finantsteemadel, tulevikku planeerida ning reageerida asjatundlikult finantsotsuseid puudutavatele elusündmustele. Vitt et al. (2000)
3	Finantskirjaoskus on põhilised teadmised, mida inimesed tänapäeva ühiskonnas elamiseks ja hakkamasaamiseks vajavad. Kim (2001)
4	Finantskirjaoskus osutab isiku võimekusele mõista ja kasutada finantskontseptsioone. Servon ja Kaestner (2008)
5	Finantskirjaoskus on võime kasutada teadmiseid ja oskuseid, et hallata efektiivselt rahalisi ressursse finantsilise turvatunde loomiseks. Jump\$start Coalition (2007)
6	Finantskirjaoskus on võime kasutada teadmiseid ja oskuseid, et hallata tõhusalt rahalisi ressursse rahalise heaolu tagamiseks kogu elu jooksul. U.S. Financial Literacy and Education Commission (2007)
7	Finantsteadmised on defineeritud kui arusaamine põhilistest finantstingimustest ja põhimõtetest, mis on vajalikud igapäevaseks hakkamasaamiseks (Ameerika) ühiskonnas. Bowen (2002)
8	Tarbijate finantskirjaoskus on defineeritud tarbijate hinnang iseenda finantsteadmistele. Courchane and Zorn (2005)

Käesolevas töös lähtutakse OECD antud definitsioonist. Ka Eestis läbiviidud finantskirjaoskuste uuringutes on lähtutud just OECD definitsioonist, kusjuures eesti keeles kasutatakse mõisted “finantskirjaoskus” ja “rahatarkus” sünonüümina.

Huston (2010) analüüsis oma artiklis 71 erinevat finantskirjaoskusega seotud uuringut ning leidis neist kaheksa täpset defineeringut (vt Tabel 1). Definitsioonid rõhutavad teadmistel ja oskustel põhinevat efektiivsete otsuste tegemist. Kaks definitsiooni (Jump\$start

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

Coalition 2007 ja U.S. Financial Literacy and Education Commission 2007) keskenduvad majandusliku heaolu aspektile, ehk finantskirjaoskuse ja finantsilise heaolu omavahelisele seotusele. Igapäevast hakkamasaamist sisaldavad samuti kaks definitsiooni (Bowen 2002 ja Kim 2001), millest järeldeb finantskirjaoskuse vajalikkus argielus.

OECD hindab inimeste finantskirjaoskust peamiselt järgmiste aspektide järgi:

- **Teadmised:** finantskirjaoskuslikul inimesel on olemas teadmised põhilistest finantskontseptsioonidest (OECD, 2014). Teadmised on finantskäitumise alustala, mida mõjutavad omakorda teised tegurid (Capuano & Ramsay, 2011).
- **Hoiakud:** rahalised hoiakud on aramus, mõtteviis või tunnetus rahast ja raha kasutamisest. Hoiakutel on finantskirjaoskuse juures suur roll. Kui inimene väärtustab rohkem hetkelist heaolu kui tuleviku kindlustunnet, ei tee ta tõenäoliselt pikemaid finantsplaane ega kogu raha. Negatiivsed hoiakud tuleviku suunas hoiavad inimest tagasi säästmisest ja investeerimisest. (Beutler & Gudmunson, 2012)
- **Käitumine:** finantskäitumist peetakse üheks olulisemaks finantskirjaoskuse osaks. Selle osadeks on Atkinsoni et al. (2006) järgi rahaasjade haldamine, raha planeerimine, finantstoodete- ja teenuste valimine, ressursside ja vajadusel abi leidmine. Oskuslik finantskäitumine aitab tagada finantsilise heaolu.

Capuano ja Ramsay (2011:41) on välja toonud, millised põhilised omadused peaksid finantskirjaoskuslikul inimesel olema:

1. alusteadmised rahast, arvutamisoskus ja raha haldamise oskus;
2. eelarve pidamise suutlikkus, oskus jälgida kulusid ja tulusid;
3. oskus säästa ja planeerida;
4. teadmised laenamisest, võlakoormusest ja tagasimaksetest; oskus eristada laenutüüpe ja hüpoteeke;
5. finantstoodete ja nende osade mõistmise oskus: risk ja tulu, intressimäär, lihtintress, inflatsioon; ettevõtete omaduste tundmine, samuti võime finantstooteid omavahel võrrelda; riski minimeerimine ja riskide hajutamine;
6. oskus ära tunda finantspettuseid, võime ennast pettuste eest kaitsa.

Eeltoodust lähtuvalt on oluline välja tuua raha planeerimise vajalikkus. Eelarve pidamise suutlikkus on üks finantskirjaoskusliku inimese omadustest, mis on üks põhilisi viise rahaasjade planeerimiseks. Piisava finantskirjaoskusega inimene oskab ette näha ja sealjuures arvestada suuremate muudatusega tema rahalises olukorras, näiteks pensionieaga

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

kaasneva sissetuleku võimaliku vähenemisega (Atkinson et al., 2006). Selliste muudatusega toimetulekuks on võime ja oskus rahaasju planeerida väga oluline.

1.2 Raha planeerimise mõiste ja selle mõjurid

Finantskirjaoskuse definitsioonist selgus, et rahaasjade planeerimine on finantskäitumise üks oluline osa. Läbimõeldud finantskäitumine tagab inimesele ja tema perele heaolu ja turvatunde, rahasju pikalt ette planeerides on kindlustatud ka tulevik. Rahandusministeeriumi tellitud Eesti elanike finantskirjaoskuse uuringust selgus, et kuigi 80% Eesti inimestest hindab oma teadmisi rahast keskmisest kõrgemaks, ei kasuta suur osa inimesi neid teadmiseid ära (Rahandusministeerium, 2019). Seega saab tuginedes finantskirjaoskuse definitsioonile väita, et teadmised ja käitumine lähevad tihti üksteisest mööda ning tegelikke rahaasjade planeerimist mõjutavaid tegureid tuleb täpsemalt uurida.

Planeerimist määratletakse kui mingi eesmärgi saavutamisele suunatud tegevust. Planeerimist peetakse probleemilahendamise esimeseks sammuks, mis tähendab, et planeerimise alustamiseks on vaja esmalt põhjust, miks seda teha. (Lynch et al., 2010) Raha planeerimise läbi võidakse lahendada probleeme nagu mure tuleviku pärast, vajadus millegi soetamise järele või finantsilise ebakindluse vähendamine.

Probleemi edukaks lahendamiseks tuleb seada eesmärk. Suurema eesmärgi saavutamine on kergem, kui luua endale väiksemad alaeesmärgid, mis peavad olema piisavalt spetsiifilised, et oleks aru saada, mida nende saavutamiseks teha tuleb (Lynch et al., 2010). Eesmärgi püstitamisel on soovituslik lähtuda S.M.A.R.T põhimõttest, mis tähendab, et püstitatud eesmärk peaks olema spetsiifiline, mõõdetav, saavutatav, asjakohane ning ajaliselt piiritletud (Rahandusministeeriumi kodulehekülg, 2021).

2007. aastal alanud majanduskriisi üheks põhjuseks võib pidada koduostjate ebapiisavat rahaplaneerimisoskust, kus pikaajaliste rahaliste plaanide puudumine mõjutas kogu maailma majandust (Lynch et al., 2009). Finantsiliste eesmärkide seadmine ja rahaasjade planeerimine aitavad hoida meelerahu, et ootamatute olukordadega toime tulla ning endale sobival viisil elu nautida. Raha planeerimist saab jagada vastavalt ajahorisondile kaheks: lühiajaliselt kuu-paari kaupa ning pikaajaliselt, mitmekümne aasta lõikes (Tarbijaveeb - minuraha.ee, 2019).

Lühiajaline planeerimine täidab eesmärgi, mis on seatud lühemaks ajaperioodiks tulevikus. Samuti on läbi lühiajalise planeerimise võimalik täita pikaajalisi finantseesmärgi. Tavaliselt peetakse lühikeseks perioodiks kuni 1 aasta pikkust aega. Lühiajalise planeerimise alla kuuluvad lisaks eelarve pidamisele veel igapäevaste rahaasjade haldamine, nagu näiteks teadlikkus oma kontojärgist, arvelduskonto seisu kontrollimine, arvete õigeaegne tasumine

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

(Atkinson et al., 2006). Kõige sagedamini planeerivad Eesti leibkonnad oma rahaasju just ühe kuu lõikes (46% planeerijatest), nagu selgus 2019. aastal läbi viidud finantskirjaoskuse uuringust (Rahandusministeerium, 2019).

Pikaajaline planeerimine tagab tulevikuks seatud eesmärkide saavutamise. Pikemaks ajaks tehakse plaane pensioni kavandamiseks või mõne suurema väljamineku, näiteks kodu ostmise tarvis raha kogumiseks. Samuti kuulub sinna alla meelerahufondi raha kogumine, et kindlustada valmisolek tulevikus tekkivate ettearvatute kulutuste jaoks.

Swedbank viis 2020. aastal läbi uuringu, et uurida üliõpilaste sissetulekuid, kulutusi ning kaardistada nende rahatarkust. Paljudele noortele ongi tudengielu esimene kord, kui iseseisvat elamist alustatakse, mistõttu tuleb ka ise oma rahaasjadega hakkama saada. (Jääger, 2020)

Uuringust selgus, et pooltele vastanutest tuli üllatuseks toidu kõrge hind. Samuti selgus, et osalenud 1005st tudengist 60% eelarvet ei kasuta ning 20% vastanutest on kogenud igakuist rahapuudust. (Jääger, 2020) Seega võib järeldada, et rahaasjade planeerimine, sealhulgas eelarve pidamine, oleks kasulik ning aitaks tudengitel paremini toime tulla ning ka ootamatustega hakkama saada.

Probleem ilmneb ka laiemal tasemel. 2019. aastal läbi viidud uuringust selgus, et vaid 43% elanikkonnast kasutab rahaasjade planeerimiseks eelarvet, kusjuures nende seas, kes eelarvet üldse ei pea, on kõige rohkem just noorema vanusegrupi (18–29 eluaastat) esindajaid (Rahandusministeerium, 2019). Eelarve koostamist peetakse üheks kergemaks ja efektiivsemaks viisiks, kuidas oma raha üle kontrolli hoida.

Kuna inimesed peavad oma teadmiseid üldjoontes heaks, on selge, et on teisi tegureid peale teadmiste, mis raha planeerimist mõjutavad. Valdkonda on uurinud käitumisökonomidid, kes leidsid, et isikuomadustel on suur mõju inimeste finantskäitumisele. Tehtud uuringud on näidanud, et kui lisada küsimusi psühholoogiliste tegurite kohta, erinevad tulemused suuresti, võrreldes ainult hoiakuid ja teadmisi sisaldavate uuringute tulemustega (Riitsalu, 2019).

Eriti oluline aspekt, mida käitumisökonomidid välja toovad, on inimeste võimetus tuleviku-mina heaolu pärast muretseda. Tulevik on kaugel ja hoomamatu, mistõttu on rahalisi kulutusi praeguse heaolu suurendamiseks palju kergem teha. (Riitsalu, 2019) See on põhjuseks, miks inimesed elavad üle oma võimete ja satuvad finantsraskustesse.

1.3 Raha planeerimist soodustavad ja takistavad tegurid - varasemate empiiriliste uuringute ülevaade

Raha planeerimist mõjutavad suuresti isiksusega seotud tegurid. Finantskäitumisega, sh rahaasjade planeerimisega, on seotud mitmeid psühholoogilisi omadusi, näiteks kohusetundlikkus, impulsiivsus, optimism, tulevikule orienteeritus, enesekontroll ja enesetõhusus (Riitsalu, 2019).

Enesekontroll. Hea enesekontrolliga inimesed tegelevad suurema tõenäosusega regulaarselt tulevikuks raha säästmisega. Neil, kellel on hea enesekontroll, korraldavad oma rahaasju paremini ning nad muretsevad vähem nii käesoleva kui ka tulevase rahalise olukorra pärast (Strömbäck et al., 2017). Kempsoni et al (2017) tehtud uuringust selgus, et hea enesekontrolliga inimesed jälgivad oma rahaasju ning kasutavad selle planeerimiseks suurema tõenäosusega eelarvet. Seevastu on **impulsiivsetel** inimesel keerukam tuleviku heaolule mõelda ja nad kipuvad kasutama rohkem raha, kui neil on (Riitsalu, 2019). Nii elatakse üle oma võimete. Kanadas läbiviidud uuringu kohaselt püsib vaid 36% impulsiivsetest osalisest alati oma eelarve piires, mille põhjuseks on suuresti nende kalduvus teha spontaanseid oste, mis ületavad etteantud eelarve piirid (Rivest, 2018).

Enesekindlus. Isikud, kes on suurema finantsilise enesekindlusega, kipuvad oma võimeid ülehindama ja seepärast planeerivad oma rahaasju vähem. Rohkem planeerivad oma finantsasju ja peavad eelarvet need, kes pole finantsiliselt enesekindlad, sest neid paneb muretsema teadmatus tuleviku osas. (Rivest, 2018) Vähem enesekindlad inimesed võivad arvestada näiteks töökaotusega ja sissetuleku vähenemisega, ja nad näevad raha planeerimises võimalust sellises olukorras paremini hakkama saada.

Ka kodune kasvatus väljendub finantskäitumises. Rahalised hoiakud kujunevad välja umbes seitsmendaks eluaastaks, kui lapsed hakkavad raha väärtust mõistma (Kasvandik, 2016). Kuna sel ajal mõjutavad lapsi kõige rohkem vanemad, on hoiakute kujunemisel lapsevanemal suur roll. Beutler (2012) leidis, et need lapsed, kes on üles kasvades vanematelt palju kingitusi ja rahalist tuge saanud, võivad ka tulevikus vanematele toetuma jääda ja iseseisvumist edasi lükata. Sellise kasvatusena noored planeerivad oma isiklike rahasju vähem, samuti on nende investeerimisaktiivsus väiksem (Beutler, 2012).

Sotsio-demograafilised tegurid mõjutavad raha planeerimist. Sooliselt võrreldes planeerivad rahasju rohkem naised kui mehed. Üheks põhjuseks võib pidada meeste suuremat finantsilist enesekindlust, mispärast ei pea nad planeerimist niivõrd oluliseks. Naised saavad planeerimisest ja eelarve pidamisest kindlust tuleviku osas ja maandavad nii tulevikuga seotud riske ning ärevust. (Rivest, 2018)

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

Raha planeerimine suureneb vanuse kasvades (Atkinson & Messy, 2012). Üheks põhjuseks on sissetulekute suurenemine: rahandusliku elukaare teooria järgi kasvab inimese sissetulek kuni pensionieani. Kui enamus sissetulekust kulub jooksvatele kulutustele, on vähe vahendeid, mida planeerida (Finantsaabits, 2011). See on üks seletus noorte vähesele raha planeerimisele. Sissetulekute kasvades on ka rohkem vahendeid, mida planeerida, mistõttu on planeerimine sagedasem vanuse kasvades.

Finantsteadmiste mõju finantskäitumisele, sealhulgas raha planeerimisele on hinnatud mitmeti. On teadusuuringuid, kust selgub, et kuigi teadmistel on raha planeerimisele positiivne mõju, siis see ei avaldu, kuna inimesed ei käitu vastavalt oma teadmistele. Sama järelduse on teinud ka Rahandusministeerium Eesti elanike finantskirjaoskust uurides, kust selgus kokkuvõtvalt, et kõik elanikud ei kasuta oma finantsteadmiseid majandusliku heaolu suurendamiseks (Rahandusministeerium, 2019). Finantsalased teadmised on olulised, kuna need loovad aluse edukaks finantskäitumiseks (Capuano & Ramsay, 2011).

Samuti on planeerimist kavandades olulised inimese **hoiakud**. On inimesi, kes suhtuvad planeerimisse negatiivselt, kuna planeerimine vähendab spontaansust. Vastupidiselt on inimesi, kellele loob planeerimine turvatunde, kuna nad saavad plaanidele toetuda ja seeläbi stressi vähendada. (Lynch et al., 2009)

Ka rahaga seotud hoiakuid saab selles valguses vaadata. Lewis (2008) jagab rahalised hoiakud samuti kaheks: negatiivsed, mis näeb raha kui probleemi, ning positiivsed, mis näeb raha kui võimalust, kusjuures need hoiakud moodustavad kokku uskumuste süsteemi, mis kujundavad inimese rahalist käitumist. Beutler ja Gudmunson (2012) on välja toonud, et kui inimese hoiak säästmisesse on negatiivne, siis suure tõenäosusega ta oma käitumist ei muuda ning pikaajalist rahaplaneerijat temast ei saa.

Hoiakud kujundavad ka finantsilisi eesmärke. Inimesed, kes väärtustavad rohkem väliseid eesmärke, peavad raha enda sihtide saavutamise vahendiks. Seevastu sisemisi eesmärke tähtsaks pidavate inimeste jaoks ei ole raha nii oluline, kuna nende silmis ei ole raha edu valem. (Wernimont & Fitzpatrick 1972, viidatud Veeret, 2016) Materialistlike väärtustega inimesed näevad oma eesmärkide täitmise tööriistana raha, seevastu sisemisi väärtusi olulisemaks pidavate inimeste jaoks ei ole raha niivõrd tähtis, mistõttu võib ka nende hoiak rahasse negatiivne olla. Niisiis on positiivse rahahoiakuga inimesed suurema tõenäosusega rahaplaneerijad, kuna näevad raha kui vahendit oma heaolu suurendamiseks.

Raha planeerimise praktiseerimist soodustab **oskus eelarvet pidada**. Eelarve on raha planeerimise süsteem, mis jagab grupiti ära järgmise perioodi kulud ja tulud. Perioodi

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

pikkuse saab inimene valida ise, nagu varem selgus, on Eesti elanike seas kõige sagedasemaks ühe kuu ette planeerimine. Eelarve tegemisel on tähtis silmas pidada, et kirja saaksid kõik kulutused ning ka tulud, näiteks toetused ja kingitused. Peale selle tuleks endale teadvustada, miks üldse eelarvet peetakse. Kas on selleks soov midagi soetada, lihtsalt finantsilist kindlustunnet suurendada või enda tarbimisel silma peal hoida. (Tarbijaveeb - minuraha.ee, 2019).

Rahalist arvepidamist saab inimene teha ka oma mõttes. Vaimne arvepidamine kujutab endast süsteemi inimese mõtetes, kus ta on oma sissetulekud ja väljaminekud erinevate kontode vahel ära jaganud. Näiteks saavad väljaminekud jaguneda meelelahutuskuludeks, toidukuludeks, arvete tasumine jm. Selline süsteem ei ole aga kuigi kindel, kuna inimene võib eelpool mainitud eelarveridasid hinnata erinevalt ning kogu sissetulekut arvestades käituda mittetõhusalt. (Thaler 2015, viidatud Riitsalu 2019) Seepärast keskendub järgnev töö rahaasjade planeerimisele just kirjaliku eelarve näol.

Isikliku eelarve koostamiseks on mitmeid erinevaid võimalusi. Mõned populaarsemad neist tarbijaveebi minuraha.ee (2019) andmetel on:

1. Exceli arvutustabeli vormis eelarve.
2. Internetipankade pakutavad rahaplaneerijad (näiteks Swedbank'i Rahaplaneerija).
3. Füüsiliselt paberile kirja pandud eelarvetabel.
4. Äpid ja veebilehed eelarverakendustega (näiteks äpp MyFinancier)

Noorte ja tudengite jaoks oleks mugav kasutada kas veebilehe või mobiiliäpi eelarverakendusi. Ka Rahandusministeerium (2019) andis finantskäitumise parandamiseks soovitusena kasutada rohkem innovaatilist lähenemist, kuna see kõnetab noori.

Raha planeerimist mõjutavad mitmed tegurid ja seda on uurinud erinevad autorid. Antud töös kasutatud empiiriliste uuringute kokkuvõtte on esitatud autori koostatud tabelis (vt lisa A). Eestis tehtud uuringutest annab kõige laiemat ülevaadet Rahandusministeeriumi korraldatud Eesti elanike finantskirjaoskuse uuring, mida viidi viimati läbi 2019. aastal. Varasemalt on sarnane uuring toimunud ka aastatel 2010, 2012 ja 2015. Regulaarselt läbiviidav finantskirjaoskuse uuring on hea alus, et analüüsida ning võrrelda elanike oskusi, teadmisi ja käitumist ning nende muutust aegade jooksul. Teistes riikides tehtud uuringutes on fookuses olnud sotsio-demograafiliste tegurite mõju finantskäitumisele, samuti psühholoogiliste tegurite, näiteks impulsiivsuse mõju raha planeerimisele (Lynch et al., 2009, Kempson et al., 2017).

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

Töös kasutatud uuringud on peamiselt küsimustikel põhinevad kvantitatiivuuringud. Autori leitud raha planeerimist käsitlevates uuringutes eraldi tudengite sihtrühma ei ole uuritud, kuna uuritud on peamiselt täiskasvanuid.

Isiksusest tulenevatel teguritel, näiteks impulsiivsusel ja enesekindlusel, on raha planeerimisele suur mõju. Kuna isiksuseomadused elu jooksul ei muutu (Veeret, 2016), kujundavad need inimese hoiakuid ja väärtuseid. Rahaliste hoiakute kaudu on kerge määratleda, kui oluliseks inimene raha peab ning kas ta ka tõenäoliselt rahaplaneerija on. Teadmiste mõju planeerimisele on kahetine: ühelt poolt on suurema finantskirjaoskusega inimesel paremad teadmised planeerimise kavandamiseks, teisalt näitavad uuringud, et tihti ei avaldu teadmised inimeste käitumises. Siiski tuleks teadmiste arendamisesse panustada, kuna see võimaldaks inimestel teha kaalutletumaid otsuseid ning aitaks kohati keerulist finantsmaailma paremini mõista.

Tänapäeva meedia- ja reklaamimaastikul on mõtlematute ostude tegemine üha kergemaks muutunud, kuna valikuid on palju ning tarbimisest on saanud ühiskondlik norm (Rahandusministeerium, 2021). Seepärast on oluline uurida, kuidas käituvad tudengid, kui nad satuvad impulsiivse finantsotsuse ette. Samuti huvitavad autorit rahaga seotud hoiakud. Millised on tudengite materiaalsed väärtused ning kuidas need raha planeerimist päriselt mõjutavad? Autor uurib empiirilises osas, millised on Eesti tudengite finantsilised eesmärgid ning kas ja kuidas on nende hinnangul vanematelt saadud teadmised neid hoiakuid kujundanud. Samuti uuritakse psühholoogiliste tegurite, nagu impulsiivsus ja enesekindlus, mõju rahaasjade planeerimisele, sest varasematest uuringutest on selgunud nende tegurite oluline mõju.

2. Metoodika

Järgmiseks kirjeldatakse põhjalikumalt uurimisprotsessi, valitud meetodit ning selgitatakse valimi moodustamist, andmete kogumist ja analüüsimist.

2.1 Uurimismetoodika

Võttes arvesse töö eesmärki ja püstitatud uurimisküsimusi, milleks on välja selgitada millised on raha planeerimist soodustavad ja takistavad tegurid Eesti tudengite seas, otsustati kasutada kvalitatiivset uurimisviisi.

Kvalitatiivne uurimismeetod põhineb inimeste käitumise sügavamal analüüsimisel. Selle meetodi kasutamise eesmärk on detailselt mõista inimeste käitumist ja arvamusi, võrreldes kvantitatiivse meetodiga annab see rohkem võimalusi just käitumise põhjuseid ja tagamaid uurida. (Savenye & Robinson 2001, viidatud Õunapuu, 2014) Et tudengite raha

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

planeerimist sügavalt mõista, on see uurimismeetod autori arvates sobilik. Uurimismeetod aitab mõitsa, miks rahaasjade planeerimisega tegeletakse või miks seda ei tehta.

Kvalitatiivse uurimismeetodi eesmärk on vastupidiselt olemasoleva testimisele leida nähtusele just uusi vaatepunkte, mis rõhutab kvalitatiivse uurimismeetodi avastamise aspektile (Flick, 2011). See annab raha planeerimise seisukohalt võimaluse leida uusi tegureid, mis tudengeid raha planeerima soodustab ning mis neid takistab, kuna siiani on bakalaureusetöodes tudengite raha planeerimist soodustavaid ja takistavaid tegureid vähe uuritud.

Eelnevast lähtudes on töö autori arvates kvalitatiivne meetod raha planeerimist soodustavate ja takistavate tegurite uurimiseks jaoks kõige sobilikum, kuna võimaldab inimese rahakäitumise tagamaid mõista. Kuna varasemad raha planeerimisega seotud uuringud on olnud valdavalt kvantitatiivsed, leiab töö autor, et kvalitatiivne uurimisviis annab sisukamat informatsiooni tudengite raha planeerimisega seotud käitumist ning sellest lähtuvalt aitab teha ettepanekuid raha planeerimise soodustamiseks. Eeskujuks on võetud 2021. aastal kaitstud bakalaureuse töö, mille autor on Rene Sulg. Töös uuriti rahalise heaolu tähendust ja selle seotust rahaasjade planeerimisega ning autor kasutas uurimiseks kvalitatiivset uurimismeetodit, mis võimaldab tudengite mõtteid täpselt edastada. Ta viis läbi intervjuud, et mõista tudengite hoiakuid ja leida põhjendus vähesele raha planeerimisele. Sarnaselt Rene Sulg tööga kasutati ka siinses töös poolstruktureeritud intervjuusid.

Kvalitatiivse uurimistöö üheks meetodiks on poolstruktureeritud intervjuu, mida ka käesolevas töös kasutati. Poolstruktureeritud intervjuu annab võimaluse muuta paindlikult intervjuu küsimusi, vajadusel küsimusi juurde lisada ning antud vastuseid täpsustada (Lepik et al., 2014). See sobib ka eelülesande sisuga kokku, kuna osalistel võib ülesande täitmine erinevalt kulgeda ning vabas vormis intervjuu jätab ruumi selle üle arutleda.

Enne intervjuud anti osalistele eelülesanne. Eelülesanne sisaldas isikliku eelarve jälgimist ühe nädala jooksul, tuginedes asjaolule, et eelarve pidamine on üks efektiivsemaid raha planeerimise viise (Tarbijaveeb - minuraha.ee, 2019). Eelülesande mõte oli anda osalistele võimalus juba enne intervjuud raha planeerimisega aktiivselt tegeleda, et intervjuu käigus selle üle arutleda saaks. Selleks anti igale osalisele enda eelarvetabel (koostatud programmis Google Sheets), näide eelarvetabelist on toodud Lisas B. Eelarvetabelis on kulutused jagatud üheksasse kategooriasse, tabel arvutab kokku kulutused nii päeva, nädala kui kulukategooria lõikes. Kulukategooriad koostati Finantsinspektsiooni veebilehe www.minuraha.ee põhjal. Töö autor kohandas kulukategooriaid tudengite vajadustest lähtudes.

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

Töös kasutatud kategooriad olid järgmised:

- 1) meelelahutus
- 2) toit
- 3) eluasemekulud
- 4) sideteenused
- 5) transport
- 6) hobid
- 7) õpingutega seotud kulutused
- 8) riided ja jalanõud
- 9) muu

Osalised said koos eelarvetabeliga juhised, kuidas seda täita. Samuti pidid osalised endale nädalaks raha planeerimisega seotud eesmärgi seadma, mis kirjutati eelarvetabelisse. Eesmärgid erinesid suuresti, näiteks pidas mõni osaline vajalikuks lihtsalt enda kulutusi kaardistada, mõni proovis hakkama saada teatud rahasummaga.

Enamik osalistest andis eelülesande täitmisele positiivse hinnangu, nende sõnul oli kulutuste kirjapanek üsna kerge. Leidus tudengeid, kelle jaoks oli see esimene kord, kui isiklikku eelarvet täideti. Toodi välja, et reaalselt oma raha ja kulutuste jälgimine pani tarbimise peale mõtlema ning nii mõnigi tudeng ütles, et eelülesande nädala jooksul jäid mõned spontaansed ostud tegemata. Mõni tudeng üllatus kogusummade üle, mida nad nädala jooksul kulutavad, sest arvasid, et need on väiksemad. Aastal 2020 viis Swedbank tudengite seas läbi uuringu, kus pooled vastanutest olid üllatunud toidu hindadest (Jääger, 2020). Sarnaseid tähelepanekuid tuli välja ka eelülesande tagasisidest, kus tudengid üllatusid, et nende suurim väljaminek on toit. Leidus ka osalisi, kelle jaoks oli kulutuste kirjapanek ebameeldiv, kuna nad tunnevad, et ei taha oma raha kasutamisele reaalselt mõelda.

Intervjuud viidi enamasti läbi näost näkku kohtumistena, kaks toimusid videokõnena keskkonnas Zoom. Kõik intervjuud lindistati. Peale intervjuude läbiviimist need transkribeeriti ning seejärel kodeeriti, järgnes andmete analüüs ning järelduste tegemine.

2.2 Valimi tutvustus

Uurimistöe empiirilise osa valim on koostatud mittetõenäosusliku mugavusvalimi põhimõttel. Kasutati selektiivset valimi koostamist, ehk valim koostati tuginedes osaliste teatud tunnustele. (Rämmer, 2014)

Mugavusvalimi koostamisel oli oluline autori ja osaliste varasem tutvus, lisaks arvestati, et osalisi oleks kerge leida. Nii sai autor veenduda, et osalised tahavad lisaks intervjuule ka eelülesannet täita ja seda ka päriselt teevad. Autor arvas, et intervjuud on

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

mugavam läbi viia, kui inimesed on omavahel tuttavad, sest see tagab intervjuu vabama õhkkonna, mis aitab intervjuueeritaval vastuste üle rahulikult mõelda ja seeläbi jõuda sügavamate tulemusteni. Autori ja osaliste varasem tutvus on hea ka uurimistöö teemat arvestades. Kuna rahaasjad on pigem privaatne teema, võib võõraga isiklike rahaasju arutada olla ebamugav. Autor leidis tagasivaatavalt, et varasem tutvus lõi intervjuudele avatud ja sooja õhustiku ning jäi mulje, et osalistel ei olnud oma rahaasjadest ebamugav rääkida.

Esimene tunnus, mida valimi koostamisel arvesse võeti, oli osaliste kuulumine bakalaureuse õppeastmesse. Intervjuueeritavate vanus jäi vahemikku 19-22 eluaastat. Kuna töö eesmärk oli välja selgitada tudengite raha planeerimisega seotud tegurid, leidis autor, et bakalaureusekraadi omandavad tudengid on sobiv sihtrühm, kuna see on enamasti ülikooliõpingute algusaeg, kus paljudel algab iseseisev elu ja hakatakse ise enda rahaasju haldama (Jääger, 2020). Samuti on Eesti elanike finantskäitumist uurides selgunud, et just noorte vanuserühm (18-29 eluaastat) tegeleb raha planeerimisega, sh eelarve pidamisega, kõige vähem (Rahandusministeerium, 2019).

Teine valimi koostamisel arvestatud tunnus oli tudengite õppimine erinevates kõrgkoolides ning erinevatel erialadel. See andis võimaluse võrrelda erinevate teadmiste ja hoiakutega inimesi ning nende kogemusi raha planeerimisega, et saada võimalikult laiaulatuslikke vastuseid. Kokku intervjuueeriti tudengeid neljast kõrgkoolist kümnelt erialalt:

- Tartu Ülikool (7 inimest): õigusteadus, ajakirjandus ja kommunikatsioon, majandusteadus, filosoofia, informaatika, füsioteraapia;
- Tallinna Tehnikaülikool (2 inimest): ärimus, ehitiste projekteerimine ja arhitektuur;
- Eesti Maaülikool (1 inimene): keskkonnakaitse;
- Kõrgem Kunstikool Pallas (1 inimene): fotograafia.

Kolmanda tunnusena arvestati osaliste sugu, et uurimistöös oleks osalised sooliselt võrdselt jagatud. Intervjuudes osales kokku 11, kellest 5 olid mehed ning 6 naised, kuna ühe osalisega ei õnnestunud intervjuud teha. Autor leiab, naiste osaluse väike ülekaal ei mõjuta töö tulemusi.

2.3 Uurimisprotsessi kirjeldus

Eestis on viidud läbi mitmeid kvantitatiivseid uuringuid, et uurida inimeste rahakäitumist. Need on olnud enamasti kvantitatiivsed, ehk raha planeerimise seisukohalt annavad need ülevaate, kas ja kui tihti seda tehakse.

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

Hiljutisest, Rahandusministeeriumi 2019. aastal läbi viidud Eesti elanike finantskäitumise uuringust selgus, et just noorte vanuserühm (18-29 eluaastat) tegeleb raha planeerimise, sealhulgas eelarve pidamisega, kõige vähem (Rahandusministeerium, 2019). See annab küll teemast hea üldpildi, kuid kvantitatiivsed uuringuid ei paku põhjalikke vastuseid küsimusele, miks noored raha planeerimisega nii vähe tegelevad. Seepärast otsustas autor kasutada kvalitatiivset uurimismeetodit, et mõista tudengite hoiakuid raha planeerimise suhtes, uurida nende käitumist ning leida, mis soodustaks neid rohkem oma rahaasju planeerima. See annab võimaluse minna detailidesse ning töö autor leiab, et see on vajalik lisandväärtus tudengite rahalise käitumise valdkonna uurimises.

Töö eesmärk oli välja selgitada, millised on raha planeerimist soodustavad ja takistavad tegurid Eesti tudengite hulgas. Eesmärgi täitmiseks viidi läbi poolstruktureeritud intervjuud üheteistkümne Eesti kõrgkooli tudengiga. Intervjuud viidi läbi perioodil veebruar kuni aprill, intervjuude kavandamisel arvestati ka osalistele antud eelülesandega, mille kestus oli nädal aega, ning intervjuud ajastati nii, et need toimuksid mitte rohkem kui viis päeva peale ülesande täitmise lõpetamist. Autor leidis, et see on tähtis, kuna siis oli osalistel värskelt meeles, kuidas eelarve täitmine kulges. Keskmise intervjuude kestus oli 26 minutit, neist kõige pikem 48 minutit ja kõige lühem 16 minutit. Videokõne keskkonnas Zoom läbiviidud intervjuud, mida oli kaks, ei olnud autori arvates vähem kvaliteetsemad kui näost näkku intervjuud, sest osalistel olid kaamerad sisse lülitatud ning autor sai vastamise ajal ka kehakeelt jälgida ning teha selle käigus märkmeid, täpselt nagu teiste intervjuude puhul.

Intervjuu läbiviimise kava on toodud Lisas C. Intervjuu kava koostati silmas pidades töö eesmärki ning küsimused põhinesid teoreetilisel taustal, mis teooria peatükis läbi töötati. Enamasti küsis autor peale osalise vastust ka täpsustavaid küsimusi ning palus selgitusi, sest küsimuste seas olid ka mõned kinnised küsimused (näiteks: kas raha planeerimine on sinu meelest oluline?). Need küsimused olidki mõeldud eesmärgiga olenevalt vastusest (jah/ei) lisaküsimus või osalise täpsem arvamus juurde küsida. Poolstruktureeritud intervjuu andis võimaluse intervjuu küsimuste järjekorda muuta ning ka mõni küsimus vahele jätta, kui osaline oli sellele juba vastuse andnud. Samuti kasutas autor võimalust küsida lisaküsimusi, kui see vajalik tundus. Ükski intervjuus olev küsimus ei olnud selline, mis kontrolliks osaliste teadmiseid, vaid uurisid osaliste hoiakuid, arvamusi ning kogemusi seoses raha planeerimisega.

Intervjuu kava jaotati plokkideks, et iga plokk annaks vastuse ühele uurimisküsimusele (Lepik et al., 2014). Intervjuu koosnes neljast plokist, mis olid järgmised:

1. sissejuhatavad taustaküsimused;

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

2. rahahoiakud;
3. isiksuse tegurid;
4. finantskäitumine.

Osalistega võeti ühendust peamiselt sotsiaalmeedia kaudu, et selgitada töö eesmärki ning küsida nõusolekut intervjuus osalemiseks ning ka eelülesande täitmiseks. Enne intervjuud selgitati intervjuu käiku, samuti küsis autor nõusolekut intervjuud salvestada. Salvestamiseks kasutati telefoni diktofoni. Intervjuud viidi läbi vaikes ja mugavas keskkonnas, et vältida segavaid faktoreid ning tagada võimalus hiljem intervjuud võimalikult kvaliteetse heliga transkribeerida. Enamus juhtudel toimusid intervjuud osaliste kodus, paar intervjuud viidi läbi raamatukogu rühmatööruumides ning üks intervjuu toimus kohvikus. Intervjuud algasid mitteformaalselt, et nii intervjuerija kui intervjueritav saaksid end võimalikult mugavalt tunda.

Esimese, sissejuhatava osa eesmärk oli osalejalt taustinformatsiooni kogumine. Küsiti vanust, sugu, kõrgkooli ning eriala. Need olid vajalikud, sest töö üks eesmärke oli teha järeldusi soolise ning erialavaliku ja raha planeerimise seotuse kohta. Taustaküsimustena küsiti ka sissetulekuallikaid ning seda, kas osaline elab iseseisvalt või koos vanematega. Kui osaline käis tööl, uuriti ka tema töökoormuse ja tööl käimise põhjuse kohta. Sellele järgnes küsimus, milliseks hindavad osalised enda teadmiseid rahast. Taustaküsimuste ploki lõpetasid küsimused eelülesande kohta. Uuriti, kuidas kulges nädalaajaline eelarve pidamine, milline oli osalise suhtumine sellesse ning kas ta kasutaks sellises vormis raha planeerimise viisi ka tulevikus.

Teises ploki sooviti teada, millised on tudengite rahalised hoiakud, et saada vastus uurimisküsimusele, kuidas mõjutavad rahalised hoiakud rahaasjade planeerimist. Esiteks küsiti, kui oluliseks peab tudeng säästmist, eelarve pidamist ning üldiselt kontrolli enda raha üle. Peale seda uuriti, kas tudengil on mingeid finantsilisi eesmärke. Kui neid ei olnud, soovis autor teada, miks neid tehtud ei ole. Finantsiliste eesmärkide olemasolul uuriti, millised need on, ja kui spetsiifilised seatud eesmärgid on, viidates S.M.A.R.T eesmärgi põhimõttele. Samuti uuriti, kuidas on vanemad rahaga ümberkäimist õpetanud, kas tudengi kodus on raha planeerimisega tegeletud, et mõista, millised on olnud osaliste kodused raha hoiakud. Siis küsiti osalistelt, kui olulised nad peavad raha, ning mis on nende arvamus väitest “raha teeb inimese õnnelikuks”. Kuna tegemist on võrdlemisi vastuolulise väitega, aitab autori arvates arvamus sellest väitest mõista osalise suhtumist rahasse.

Kolmas intervjuu plokk keskendus isiksuse teguritele. Eesmärk oli teada saada, kuidas mõjutavad isiksuse tegurid raha planeerimist. Keskenduti impulsiivsusele ja enesekindlusele.

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

Selleks paluti osalistel ennast hinnata: kas nad peavad ennast impulsiivseks, kas nad on enesekindlad. Seejärel küsiti, kas nad teevad spontaanseid rahalisi otsuseid ning kuidas nad hindavad enda enesekindlust rahaasjades. Ploki lõpetas küsimus, mille eesmärk oli teada saada, millised tegurid eelnevatest tudengite enda meelest nende rahalist käitumist kõige enam mõjutab: kas on selleks isikuomadused, rahahoiakud, vanemate mõjutus või finantsteadmised. Küsimus osutus tudengite jaoks keeruliseks, paljud osalised ei olnud varem selle peale mõelnud. Mõne intervjuu käigus tekkis tudengil iseendaga arutelu ning ta analüüsis oma rahalist käitumist üsna sügavalt.

Viimases ploki uuriti osaliste finantskäitumist. Küsiti varasema raha planeerimise kohta: kas tudeng on seda teinud, mis on teda selleks ajendanud. Kui ta varem raha planeerimisega tegelenud ei olnud, uuriti, miks see nii on. Seda eriti juhul, kui hoiakute ploki oli osaline väitnud, et ta peab raha planeerimist oluliseks. Küsimusele “mis soodustaks raha planeerimist”, oli vastuseid mitmesuguseid, eriti, kui autor andis märku, et soodustavad tegurid võivad olla ükskõik millised. Uuriti, kas tudeng on sattunud rahaliselt raskesse olukorda ning kuidas ta ennast selles tundis. Lisaküsimusena uuriti, kas ja milliseid samme on sellise seisu vältimiseks astunud. Lõpetuseks uuriti osalise kokkupuudet laenamise ja investeerimisega. Kui tudengitel puudus laenamise ja investeerimisega otsene kokkupuude, küsiti, millised on tudengi hoiakud antud teemade kohta. Intervjuu lõpetamiseks andis autor osalisele vaba mikrofoni, et ta soovi korral saaks veel mõtteid jagada või mõne ütle mata idee edastada.

Intervjuu lõppedes tänas autor osalisi ning peatas heli salvestamise.

2.4 Andmete analüüsi protsess

Intervjuudest saadud tekstiliste andmetega koostati kvalitatiivne sisuanalüüs. See võimaldas lisaks otseselt tekstis väljenduvale analüüsida ja arvesse võtta ka peidetud sisu, mida on autoril võimalik kodeerimise abil tõlgendada. Sarnased mõtted ja vastused pandi omavahel kokku koodidesse ja kategooriatesse, mille abil tehakse järeldused. (Kalmus, Masso & Linno, 2015)

Enne analüüsimist intervjuud transkribeeriti. Esimese intervjuuga katsetati transkriptsiooni tarkvara, kuid kuna tulemused ei olnud autori meelest piisavalt kvaliteetsed, võeti vastu otsus kõik intervjuud käsitsi transkribeerida. Transkriptsioonifailis jäeti sisse pikemad mõttepausid ning teised emotsiooni väljendavad mitteverbaalsed väljendused. Lisaks kirjutati transkriptsiooni sisse intervjuude ajal tehtud märkused ja autori märgatud intervjuu jooksul nähtud olulised füüsilised väljendusviisid. Transkribeeritud intervjuude teksti maht oli umbkaudselt 40 lehekülge.

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

Peale seda alustati analüüsiga, mille esimeseks etapiks oli avatud kodeerimine, kus saadud andmed loeti esimest korda läbi. Lugemisel toodi välja märksõnad ning loodi esimesed koodid ja kategooriad. Seejärel algas põhjalik andmete analüüs: autor luges intervjuusid põhjalikult mitu korda, et hakata koostama töö eesmärgist tulenevaid seoseid. Lugemise ajal tegi autor märkmeid olulisematest teemadest ja vastustest. Kodeerimist ja kategooriatesse jagamist tehti juhtumiülese ehk horisontaalse analüüsi meetodi eeskujul, ehk korraga vaadati mitut analüüsivat juhtumit, antud töö kontekstis kõigi intervjuude sama küsimuse või teema vastuseid. See andis võimaluse võrdlusmomendi tekkimiseks teemade ja küsimuste kaupa, mis on hea moodus tulemuste üldistamiseks. (Kalmus et al., 2015)

Küsimustele saadud vastustest lõi autor koodid, mille koondas omakorda kategooriateks ja peakategooriateks. Kategooriate loomisel ei võetud arvesse mitte ainult täpselt ühtivaid sõnu, vaid ka vastajate korduvaid mõtteid ja ideid. Peale kodeerimist alustas autor tulemuste analüüsiga, avastas mustreid ning leidis ühisjooni osalejate vastustes. Selle põhjal tehti tulemustest kokkuvõtlikud järeldused, mis on esitatud järgmises peatükis.

3. Eesti tudengite raha planeerimist soodustavad ja takistavad tegurid

3.1 Raha planeerimise olulisus ja tegelik raha planeerimine

Raha planeerimist pidasid oluliseks kõik 11 osalist. Raha planeerimist pidasid tudengid oluliseks järgmistel põhjustel:

- aitab monitoorida sissetulekuid ja väljaminekuid
- see aitab enda kulutamist kontrollida, mõttetuid väljaminekuid vähendada
- raha planeerimine aitab tulevikku kindlustada
- raha planeerimine aitab sääste tekitada, meelerahu ja turvavõrgu luua
- raha planeerimine aitab riskitegureid vähendada
- raha planeerimise läbi saab eesmärged saavutada

Kõige enam toodi põhjendusena välja asjaolu, et raha planeerimine aitab sissetulekutel ja väljaminekutel silma peal hoida. Veel öeldi palju, et raha planeerimine aitab kulutamist kontrollida ja enda tarbimist piirata. Mitmed osalised tõid ka välja turvavõrgu loomist ning tuleviku kindlustamist, mida raha planeerimise kaudu teha saab.

Osalenud tudengitest planeerivad oma rahaasju peaaegu pooled, viis osalist üheteistkümnest. Kaks osalist peavad eelarve tabelit, kuhu kantakse kulud ja tulud. Küll aga mõõnis üks eelarve kasutaja, et väga pidev ta sellega ei ole ning täidab seda siis, kui motivatsioon tuleb. Teine eelarve kasutaja on täitnud eelarvet juba pea pool aastat. Eelarve pidamise eesmärk on mõlemal tudengil enda raha üle kontrolli hoida, nende meelest on see efektiivne lahendus. Ülejäänud planeerijad teevad mõttelist arvepidamist. Kaks osalist

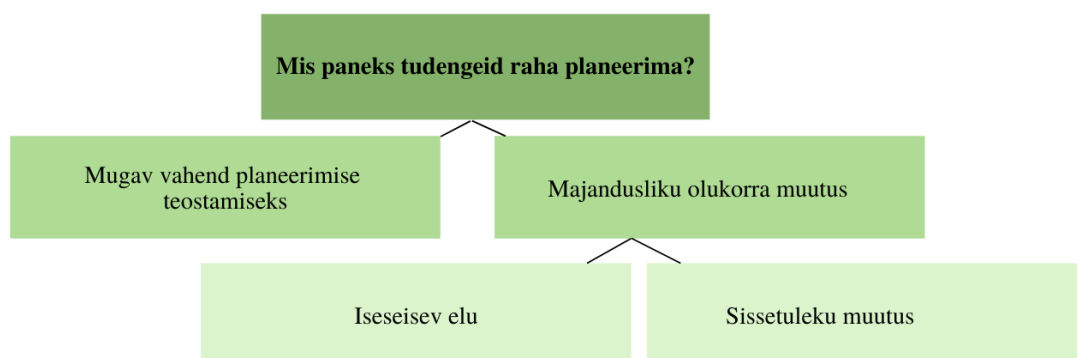
RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

planeerivad oma rahaasju vaid siis, kui neil mõni suurem eesmärk on: antud intervjuudes mainiti uue arvuti soetamist ja suvel reisile minemist. Samuti toodi välja raha säästmise aspekt, kus osa rahast planeeritakse tuleviku tarbeks säästudeks. Üks osaline planeerib oma rahaasju selleks, et kuu lõpuni raha jätkuks. Intervjuu käigus selgus, et ülikooli algusajal ta seda ei teinud ning sattus rahaliselt raskesse olukorda. Raha planeerimine on tal nüüd, kolmandal iseseisvalt elatud aastal, aidanud selliseid raskeid olukordi vältida. Neid tudengeid, kes raha planeerimist ei tee, osales uuringus veidi üle poole ehk kuus osalist.

Raha planeerimine on oluline vahend, kuidas tagada endale ja oma perele turvatunne (Huston, 2010). Antud tööst selgub, et ka tudengid peavad just sel põhjusel raha planeerimist tähtsaks. Nad näevad, et oma rahaasjade planeerimine aitab luua turvavõrgu ning seeläbi kindlustada oma tulevikku. Rahaasjade planeerimine aitab hoida kulutused kontrolli all ning annab ülevaate, kuhu raha läheb (Tarbijaveeb - minuraha.ee, 2019). Suur osa intervjuueeritud tudengitest peab just seetõttu raha planeerimist oluliseks: nähakse, et rahaasju planeerides saab ära hoida tarbeitud kulutusi ja oma raha eesmärkide saavutamiseks kasutada. Tudengite jaoks on raha planeerimine oluline, kuid just nagu selgus Rahandusministeeriumi (2019) finantskäitumise uuringust, siis ei planeeri kõik tudengid oma rahaasju.

3.2 Raha planeerimist soodustavad tegurid

Intervjuude koode koostades selgus, et on kaks suuremat faktorit, mis tudengeid raha planeerimisega tegelema soodustaks: majandusliku olukorra muutus ning mugav vahend planeerimise teostamiseks (vt joonis 1).

Joonis 1. Raha planeerimist soodustavad tegurid.

Allikas: autori koostatud.

Majandusliku olukorra muutuse alla liigitati need vastused, kus osalised arvasid, et neid paneks oma rahaasju planeerima iseseisva elu alustamine, sissetuleku kas suurenemine või vähenemine, või signaal vanematelt, et tudengi rahaline toetamine lõpetatakse. Autor

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

eeldab, et kuna enamused osalistest elab juba iseseisvalt vanematest eraldi (11-st osalisest 10), siis iseseisva elu all mõeldakse seda, kui vanemad enam rahalist toetust ei paku. Ühes intervjuus tuli selgelt välja, et vastutus teiste inimeste eest, ehk pere tekkimine, võiks panna tudengi rahaasju planeerima.

M5: ..*“Võib-olla kui pere tekib, siis on vastutus teiste inimeste eest. Et see muudaks suhtumist kindlasti”.*

Tudengid lükkavad raha planeerimisest tekkivat ebamugavust kaugesse tulevikku. Mainitud ebamugavusel võib olla mitmeid põhjustajaid, ühe kindla faktorina toodi mitmes intervjuus välja raha planeerimise korraldamiseks hea vahendi olemasolu puudumine. Kaks osalist tõid välja praeguse internetipanga rahaplaneerija, kuid selle ebatäpsuse tõttu nad seda ei kasuta. Need osalised, kes rahaasjade planeerimiseks aktiivselt eelarvet kasutavad, teevad seda Exceli arvutustabeli vormis. Põhjenduseks öeldi, et see on kõige loogilisem, ning kulukategooriad saab ise vastavalt enda vajadustele ja kulutamisele määrata.

Tudengid tunnevad puudust mugavast raha planeerimise vahendist. Antud töö intervjuude põhjal ei saa väita, et sellise vahendi olemasolu paneks kõiki tudengeid raha planeerimisega tegelema, kuid see on üks võimalikest soodustavatest teguritest.

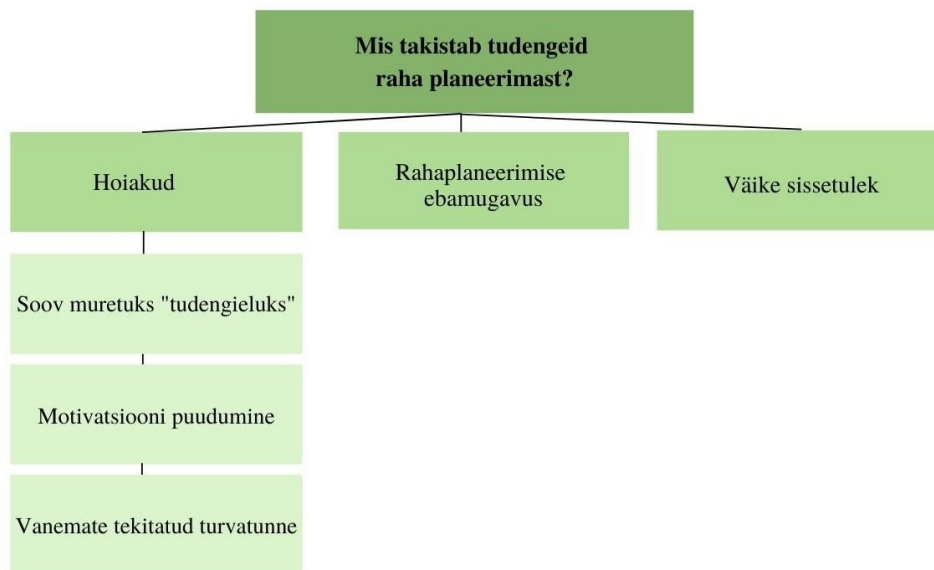
3.3 Raha planeerimist takistavad tegurid

Kuna raha planeerimist peetakse tähtsaks, tuli tudengitelt lähemalt uurida, miks üle poole osalistest sellega siiski aktiivselt ise ei tegele. Intervjuude vastustest tekkinud koodidest jagas autor takistused kolme kategooriasse: hoiakud, raha planeerimise ebamugavus ning väike sissetulek (vt joonis 2).

Mitme intervjuust jäi kõlama mõte, et praegu ollakse veel liiga noor. Mõne osalise suhtumine oli pigem kergekäeline, toodi välja soovi lihtsat ja muretut tudengielu nautida, nii kaua kuni veel saab. Üks intervjuueeritav kasutas raha kohta väljendit “raha tuleb ja läheb”, mis annab selge signaali asjaolust, et tudeng ei muretse raha üle liialt palju. Jäi mulje, et raha planeerimisega tahavad nad tegelema hakata tulevikus, kui endal pere ja rohkem kohustusi tekib.

N1: *“Arvan, et kui ma olen vanem ja on rohkem riskitegureid, siis on planeerimine tähtsam, kui tagalat on vaja. Siis oma elu peal on rohkem sääste ja kontrolli vaja, kui ma ise enda eest vastutan, siis ei saa emalt raha juurde küsida.”*

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

Joonis 2. Raha planeerimist takistavad tegurid.

Allikas: autori koostatud.

Lisaks jäi autorile mulje, et vanemate toetus justkui vähendab huvi raha planeerimiseks. Selle põhjuseks võib olla turvatunne, mis tudengitel on, ning teadmine, et vanemad aitavad neid igas olukorras. Kaks tudengit kasutasid vanematelt toetuse saamise kohta sõna "privileeg", ning tõdesid, et kasutavad seda isegi veidi ära. Üks osaline leidis, et need, kellel pole privileege vanemate toetuse näol, peaksid kindlasti raha planeerimisega tegelema.

M1: "Ma arvan, et eriti, kuna mul on privileegid, siis need, kellel neid pole, peaksid seda tegema. See aitab hästi palju kindlasti. Ja mina võibolla natuke kasutan enda neid privileege ära ka ja tublim peaksin olema."

Läbiv teema, mis mitmest intervjuust läbi käis, oli regulaarse sissetuleku puudumine. Autor võrdsustas selle nende vastustega, mis ütlesid, et osaliste sissetulek on rahaasjade planeerimiseks liiga väike, sest mõlemad viitavad ebapiisavale sissetulekule. Osalised väitsid, et kui nende sissetulek oleks suurem, peaksid nad vajalikuks seda ka planeerida. Ainus osaline, kes regulaarselt eelarvet täidab, ütles ka, et teda ajendas raha planeerimisega tegelema hiljutine sissetuleku järsk kasv. Ta leidis, et varasem taskuraha, mida vanemad talle võimaldasid, oleks eelarvetabelis välja näinud "mannetu". Sellest saab järeldada tudengite suhtumist, et väikseid summasid ei pea planeerima. Küll aga leiab autor, et siinkohal tekib tudengite hoiakutesse teatav lõhe: käiakse tööl eesmärgiga saada rohkem raha ning vabadust

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

sega ise kasutada, kuid saadavat raha peetakse raha planeerimise kontekstis siiski ebapiisavaks. Oleks huvitav teada, mis summadest peavad tudengid planeerimist vajalikuks. Seda võiks edaspidistes uuringutes uurida, mis summadest alates raha planeerimist vajalikuks peetakse.

Motivatsiooni ja järjepidavuse puudumine on samuti mitme tudengi arvates neid raha planeerimisest siiani takistanud. Kaks osalist rääkisid, kuidas nad on püüdnud eelarvet pidada, kuid pole üle nädala aja vastu pidanud. Toodi välja, et eelarve pidamine peaks olema harjumus, muidu kipub see ununema. Kuna harjumusi tuleb ise kujundada, liigitas autor selle motivatsiooni puudumise alla, sest leiab, et harjumise tekitamist võib motivatsiooni puudumine suurel määral pärssida.

Veel on üks oluline punkt raha planeerimise ebamugavus. Tehtud intervjuudest paistis, et tudengid ei leia, et eelarve pidamine on mugav. Planeerimine tekitab lisakohustuse, ühe koodina toob autor välja “pole selleks aega”. Kaks tunde git pidasid ennast raha planeerimise jaoks liiga mugavaks ja laisaks. Üks osaline ütles, et eelülesandena antud eelarvetabeli täitmine oli “meeletult tüütu”. Sellele väitele põhjendust ta anda ei osanud, sest leidis samas, et see võttis tema päevast vaid mõne minuti. Seda võib lugeda ka eelülesande veaks, kuna tabeli täitmiseks pidi osaline kas arvutis või telefonirakenduses Google Sheets programmi avama. Samuti tõid paljud osalised välja, et nad ei ole leidnud oma rahaasjade planeerimiseks mugavat süsteemi.

N6: *“Ma ei ole võtnud endale seda aega, et teha mingi plaan või süsteem või tabel, ja ma ei ole välja mõelnud seda kõige efektiivsemat viisi, mis minu peal töötaks.”*

Sellest intervjuust jäi mulje, et tudeng tunneb, et peab ise astuma ekstra sammu, et raha planeerimisega tegelema hakata. See ühtib teatud mõttes eelmises punktis välja toodud motivatsiooni puudumise aspektiga. Veel toodi välja eelarve pidamisega kaasnevat lisastressi, pigem peeti sellega silmas ajakulu, kui seda, et rahaasjadega tegelemine neile stressi tekitada võiks.

3.4 Arutelu

Esimeses osas uuriti, kuidas on tudengi taust seotud tema raha planeerimisega. On leitud, et naised planeerivad rahasju meestest rohkem (Rivest, 2018). Seetõttu keskenduti tulemuste analüüsimisel uurimisküsimusele, milleks oli: kas ja kuidas mõjutavad tudengi rahalised hoiakud tema erialavalikut ning kas esineb soolist erinevust raha planeerimisel?

Küsimusele, millisel määral mõtles tudeng eriala valikul rahale, vastas seitse osalist, et raha tema erialavalikut ei mõjutanud, ning neli osalist vastas, et rahaline pool mõjutas teda

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

eriala valikul üsna oluliselt. Raha mõjutab peamiselt reaalteadusi õppivaid osalisi: ehitiste projekteerimine ja arhitektuur, informaatika, ning ka sotsiaalteadusi õppivaid tudengeid, nagu majandus ja õigusteadus. Need, keda raha erialavalikul ei mõjutanud, õpivad valdavalt sotsiaalteadusi: keskkonnakaitse, ajakirjandus ja kommunikatsioon, filosoofia, ning ka ainus kunstiga tegelev osaline, kelle eriala on fotograafia. Siiski ei saa antud töö põhjal väita, et reaalteadusi või majanduserialasid õppima minevad inimesed mõtlevad valikul rohkem rahale. Näiteks äriandust õppiv osaline tõi välja, et valis eriala puhtalt enda huvist valdkonna vastu, ning kui ta valikut oleks mõjutanud finantstegurid, oleks ta arvatavasti läinud õppima informaatikat. Lisaks tõid mõned osalised välja arvamuse, et nende erialaga rikkaks ei saa.

M5: ..*"No ajakirjanduses raha ei ole, siis ma olen väga vale valiku teinud"*.

Teine ajakirjandust ja kommunikatsiooni õppiv tudeng ütles naljatades:

N1: ..*"Ma isegi ei tea, kui palju ajakirjanik teenib."*

Rahaasjade planeerimisega tegelevast viiest tudengist õpivad kõik erinevat eriala: filosoofiat, ajakirjandust ja kommunikatsiooni, infotehnoloogiat, äriandust ja füsioteraapiat.

Finantsalased teadmised loovad aluse edukaks finantskäitumiseks (Capuano & Ramsay, 2011). Samuti toovad nad välja, et raha planeerimise oskus ning eelarve pidamise suutlikkus on finantskirjaoskusliku inimese tunnusteks. Nii võib teooria põhjal eeldada, et raha planeerimisega tegelevad rohkem just reaal- ja majandusalasid õppivad tudengid, kuna nemad puutuvad igapäevaselt õpingutes rohkem kokku arvutamise ja majanduslase matemaatikaga, mis on raha planeerimise seisukohalt vajalikud oskused. Antud töö põhjal ei saa luua seost raha planeerimise ning erialavaliku vahel.

Sooliselt jaguneb raha planeerimisega tegelevate tudengite koguarv, mis on viis, selliselt, et planeerijate seas on mehi kolm ning naisi kaks. Tulenevalt teoriast peaksid raha planeerimisega tegelema rohkem naised, mis tuleneb nende ebakindlusest tulevikus osas (Rivest, 2018). Antud töös soolist erinevust välja ei tulnud, üheks põhjuseks võib pidada valmit, mis on sooliste üldistuste tegemiseks liiga väike.

Osalistest kaheksa ehk umbes kolmveerand käivad tööl. Intervjuudest selgus, et seda tehakse peamiselt eesmärgiga saada vanematest iseseisvat raha, mille üle on tudengil endal kontroll ja mida ta võib vabalt kasutada. Tööl käimine loob tudengitele suurema finantsilise vabaduse.

N2: ..*"Tööl käin, et saada iseseisvat raha, mille eest enda valikuid teha, enda jaoks asju osta ja meelega teha ja nii."*

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

Kolm töötavatest tudengitest töötab rohkem kui 0,5 koormusega, ning nemad kasutavad oma palka selleks, et ära elada. Nad on vanematest iseseisvad, ning saavad toetus vanematelt on kas mittemateriaalne (elukoht) või ainult vajaduspõhine. Üldiselt jäi mulje, et vanemad saaksid tudengeid rahaliselt ka rohkem toetada, kuid iseseisvussoov on üsna suur.

N6: .. *”Kui ma küsiks vanematelt (lisaraha), siis ilmselt ma saaksin, aga ma ei taha. Kuidagi halb tunne tekib.”*

Need tudengid, kes ise tööl ei käi, saavad täielikku toetust vanematelt. Siinkohal tasub mainida, et kõik osalised peale ühe, elavad iseseisvalt ehk vanematest eraldi. Üks osaline elab koos emaga, kuid käib ka ise lisaks tööl, et endale vaba raha teenida. Mittetöötavad tudengid teevad mõnikord juhutöid, ning üks osaline otsib tööd. Seda põhjusel, et ta sooviks kasutada rohkem raha, kui vanemad talle võimaldavad. Sellest järeldub, et tudengid soovivad olla finantsiliselt iseseisvamad.

Lisaks küsiti tudengite hinnangut nende enda teadmiste rahast. Autor leiab, et tudengi oma hinnang enda rahateadmiste kohta on oluline, kuna annab aimu sellest, kui kindlalt tudeng end oma rahaasjades tunneb. Kõik osalised tõid välja, et nende teadmised on keskmised või pigem alla selle, kuid piisavad, et igapäevatoimingutega hakkama saada. Majandusteadusi õppivate tudengite hinnang enda rahatarkusele on pisut kõrgem kui ülejäänud osalistel, kuid ka nemad ei hinnanud oma teadmisi “suurepäraseks” või “väga heaks”, pigem kirjeldati neid neutraalsete ja keskmist hinnangut andvate sõnadega.

Rahateadmised on peamiselt tulnud vanematelt ja meediast, mõni osaline mainis ka “mingeid majandusaineid” koolist, kuid autorile jäi mulje, et koolides õpetatava finantsharidusega üldjoontes rahul ei olda.

M2: .. *“Koolist olen saanud vaid majanduskursuselt gümnaasiumis, aga see oli pigem algeline, et kooli mõju on olnud pigem väike.”*

M3: .. *“Koolist ei saanud midagi.”*

Kaks osalist tõid välja olulise punkti: kõige vajalikuma teadmise rahast, nimelt selle väärtuse mõistmise, on nad õppinud iseseisvalt elades. Mitmes intervjuus toodi välja maksud ning Eesti maksusüsteem, millest intervjuu osalised enda sõnul täiesti kindlalt aru ei saa ning millest teadmiseid napib.

Teadmiste mõju kohta raha planeerimisele täpset hinnangut ei ole antud. Üldiselt ollakse kahtleval arvamusel, kuna inimene ei pruugi enda teadmiste vastavalt käituda (Rahandusministeerium, 2019). See väljendub ka antud töös, kuna raha planeerimisest ja selle

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

vajalikkusest justkui teatakse, kuid päriselt käitub oma teadmiste järgi alla poole uuringus osalenud tudengitest.

Teises osas uuriti tudengite rahalisi hoiakuid. Kuna hoiakud mõjutavad käitumist, on oluline uurida, kuidas suhtutakse raha planeerimisse. Tudengitelt uuriti, kas ja millised on nende finantsilised eesmärgid. Autorile veidi üllatavalt selgus, et ainult ühel osalisel on seatud konkreetne, ajastatud ja spetsiifiline eesmärk. Mõni osaline seab endale lühiajalisi eesmärke, mis on seotud säästmisega. Näiteks kogutakse raha, et suvel reisile minna. Kuid tuli välja ka üks vastupidine olukord, kus terve suvi töötati ning koguti raha kooliaasta üleelamiseks. Üldiselt läksid finantsiliste eesmärkide küsimuse ajal tudengite mõtted tulevase elu peale.

M1: ..*“Pikas perspektiivis ongi rahaline vabadus, et ma ei peaks lugema raha. Aga mitte päris nii, et ma saaks osta kõiki sportautosid mis ma tahan või mingi superrikas olla, aga lihtsalt see, et ei tekiks sellist olukorda, kus ma pean mõtlema, kas ma tulen rahaga välja, et ma saaksin osta kõike vajalikku ilma mõilemata.”*

Sarnane motiiv tuli välja ka teistest intervjuudest. Paar osalist kasutas tulevikus rääkides terminit “finantsvaba”, millega viidati olukorrale, kus passiivsed tulud ületavad püsikulud. Selleni proovitakse jõuda investeerides. Üldiselt soovisid tudengid elada tulevikus nii, et rahale mõtlema ei pea, kuid suurt rikkust ei ihalenud ükski osaline. Kaks osalist, kellel finantsilisi eesmärke üldse ei ole, seostasid seda praeguse eluetapiga, kus nad ei tea, mida tulevik toob. Mainiti ka seda, et kuna nad ei ole kindlad, kas nad erialast tööd tulevikus üldse teha soovivad, on kõik nii lahtine, et eesmärke seada ei ole praegu prioriteetne.

Planeerimine on määratletud kui mingi eesmärgi saavutamiseks vajalik tegevus (Lynch et al., 2010). Seega saab ka rahaasjade planeerimist vaadata kui mingi finantsilise eesmärgi saavutamiseks tarvilikku tegevust. Heaks eesmärgiks loetakse sellist eesmärki, mis lähtub S.M.A.R.T põhimõttest, ehk eesmärk peaks olema spetsiifiline, mõõdetav, saavutatav, asjakohane ning ajaliselt piiritletud (Rahandusministeeriumi kodulehekül, 2021). Töös intervjueeritud tudengite eesmärgid sellele põhimõttele ei vasta. Enamus tudengite eesmärk on saada finantsvabaks: olla rahast sõltumatu, võimaldada oma perele mugavat elu, rahale võimalikult vähe mõelda. Tegemist on mittespetsiifilise eesmärgiga, samas on see saavutatav, mõõdetav ja asjakohane. Valdavalt olid tudengite eesmärgid suunatud kaugesse tulevikku, seega ei saa öelda, et need oleks konkreetse ajalise piiriga. Finantseesmärkide seadmine annab võimaluse oma rahaasju ise juhtida, seda nii pika- kui lühiajaliselt, et tagada kindlus- ja

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

turvatusse (Tarbijaveeb - minuraha.ee, 2019). Seega oleks tudengitele soovituslik omale eesmärgid seada, et tulevikus endale soovitud viisil elamist võimaldada.

Vanemate mõjust rahalistele hoiakutele annab kinnitust asjaolu, et pooled osalistest leidsid, et nende suhtumine rahasse on sarnane nende vanemate omaga. Näide intervjuust: **M1:** .. *“Ja see kuidas see mind mõjutanud on, et ma nüüd praegu tuln selle peale, et ma olengi täpselt vahe peal. Hästi tihti ma ei näe mõtet osta poest asja, mis ei ole soodukaga, et ostan alati soodukaga asja. ... See, kuidas mu ema vaatab, et tal oleks kuu lõpus raha järel ja ei kasutaks raha mida tal ei ole. Ja et selle asja olen saanud isalt, et ikkagi need asjad, mida ma tahan, näiteks limonaad või asjad, need ma ostan alati ära ja ei mõtle rahalisele seisule.”*

Tsiteeritud intervjuus viitas osaline sellele, et tema ema on väga säästlik ja mõtleb rahakasutuse üsna detailideni läbi, samas kui isa on vabama suhtumisega: kui ta midagi tahab, siis ta ostab selle hinnale mõtlemata. Osaline tuli sellele järeldusele intervjuu ajal, ning oli isegi üllatunud. Üldiselt mainisid tudengid, et vanemad on õpetanud soodushindasid vaatama, ning suuremad kulutused lahti mõtestama, et kulutuse vajalikkus läbi mõelda.

Veel toodi välja, et taskuraha kaudu õppisid tudengid lapsena raha väärtust hindama. Läbivalt toodi välja, kuidas teatud summaga pidi hakkama saama kindla perioodi, kui raha lõppes, siis vanemad juurde ei andnud. Üks osaline rääkis, et suvevaheajal töötamine pani teda mõistma, kust päriselt raha tuleb.

M3: .. *“Suvel ma näiteks ei saanud midagi, sest ma peaksin tööl käima, see oli positiivne, sest ma hakkasin aru saama, kust see raha tuleb ja kuidas seda teenima peab.”*

Samas toodi välja ka vanemate negatiivset mõju rahahoiakut kujunemisele. Üks tudeng selgitas, et see, et ta kunagi üles kasvades rahapuudust pole pidanud tundma, on teda iseseisvalt elades saatma jäänud. Ta tõi välja, et on raske oma kulutusi kontrolli all hoida, kuna raha ei ole kunagi olnud probleem - seda saab alati kas juurde küsida või enda säästudest võtta. Talle tundub, nagu kulutaksid ta vanemad väga palju ning väga vabalt, ning saab aru, et on ka iseseisvalt elades niimoodi kulutanud. Selle tõttu on ta sattunud mitu korda rahaliselt raskesse seisu, kus on pidanud kas vanematelt rohkem toetust paluma või sõpradelt väiksemat laenu küsima. Teine osaline tõi negatiivse hoiakuna sisse täpselt vastupidise asjaolu: üles kasvades oli tema pere rahaline olukord kitsas, tihti jätkus raha vaid esmatarbekaupadele ning toidule. Nüüd, iseseisvalt elades, on ta küll arvamusel, et raha planeerimine on oluline, kuid sellega ise tegeleda ei soovi.

N1: .. *“Igat senti mina ei eelista lugeda, kasutan raha siis kui tahan.”*

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

Sellest väljaütlemisest peegeldub, et tudengid ei soovi enam kogeda sellist rahalist olukorda, nagu üles kasvades, kus enne raha kulutamist tuli rahaasjad täpselt läbi mõelda. Need kaks, pigem väga erinevat olukorda, näitlikustavad üsna hästi vanemate mõju rahaliste hoiakute kujunemisel.

Sellel, milline on üles kasvades kodune suhtumine rahasse, kujundab inimese hoiakuid ja käitumist (Kasvandik, 2016). Antud töös tulid välja kaks vanemate antud rahalist hoiakut, millel on tudengitele käitumisele mõju. Need tudengid, kellele on raha väärtust õpetatud või kes on näinud pealt vanemate rahaasjade planeerimist, oskavad selle olulisust rohkem hinnata. Seevastu suur rahaline tugi lastele mõjutab negatiivselt nende iseseisvumist, kuna jäädakse liiga tugevalt vanematele toetuma (Beutler, 2012). Autor leiab, et see on üks oluline raha planeerimist takistav tegur. Tudengitel on olemas turvavõrk vanemate näol, ning kuna nad teavad, et saavad sellele igas olukorras toetuda, ei astu nad iseseisvalt samme, et endale turvafond tekitada.

Kõik raha planeerimisega aktiivselt tegelevad tudengid peavad raha tähtsaks. Planeerijate seas oli neid, kes väitsid kindlalt, et raha teeb õnnelikuks, ning neid, kes ütlesid, et see on üks õnnelikkuse eelduseid. Mitu osalist tõid välja, et piisav raha olemasolu aitab stressi vähendada.

M1: .. *“Et õnnelikkuse kontseptsioon on ju vähe muresid ja raha on tihti üks suuremaid muresid, ja kui seda mure ei ole, siis see on juba suur samm õnnelikkuse suunas.”*

Mitu intervjuueeritavat pidasid raha vahendiks, mille abil inimene end õnnelikumaks teha saab. Toodi välja rõõmu ilusate asjade ostmisest ning reisidest, mida raha eest endale lubada saab.

N4: .. *“Teeb õnnelikuks, sest et see on väärtus, saad häid asju endale lubada, sest oled näinud vaeva ja sul on raha”*

Kui enamus osalistest pidas raha oluliseks, siis oli kaks tudengit, kes arvasid, et raha ei ole tähtis ja neile ei meeldigi üldse raha peale mõelda. Toodi välja väärtuste aspekti, mille sisuks on mittemateriaalse hindamine. Paarist intervjuust jäi ka kõlama ühiskonnakriitiline noot väitega, et praeguse elukorralduse juures on raha vajalik ka eluks kõige põhilisema tarvis, seega on see kindlasti vajalik ka õnnelikkuse jaoks.

M3: .. *“Kuna me elame selles süsteemis, kui raha võrdub kõigega, mida sa saad teha, siis see on primaarne vajadus lausa ju omada raha. Kui mul oleks rohkem raha, siis kindlasti ma oleksin praegu õnnelikum.”*

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

Kokkuvõttes väärtustavad tudengid raha, kuid ei pea seda kõige tähtsamaks asjaks elus. Väitele, kas raha teeb inimese õnnelikuks, vastati mitmel moel, kuid keskmise arvamuse järgi on see üks õnne komponentidest, kuid kindlasti mitte ainus ja kõige olulisem.

Rahaliste otsuste tegemisega seotud hoiakud mõjutavad käitumist suurel määral. Lewis (2008) näeb rahalisi hoiakuid negatiivsete ja positiivsetena. Negatiivse rahahoiakuga inimesed näevad raha kui probleemi, positiivse rahalise hoiakuga inimesed tunnetavad raha kui võimalust ja vahendit. Raha planeerimise seisukohalt saab lisada ka arvamuse, et planeerimine vähendab spontaansust, seevastu on inimesi, kelle jaoks loob planeerimine turvatunde, mis aitab stressi vähendada (Lynch et al., 2009). Antud tööst selgus, et need tudengid, kes rahaasju planeerivad, peavad raha oluliseks ehk on raha suhtes positiivse hoiakuga. Seevastu mitte-planeerijate seas leidub neid, kes rahasse hästi ei suhtu ning arvavad, et raha tekitab probleeme. Seega võib järeldada, et hoiakutel on raha planeerimisele oluline mõju.

Kolmanda osa eesmärk oli leida, milline on isiksuse tegurite mõju raha planeerimisele. Tulenevalt teooriast võttis autor lähema vaatluse alla kaks isiksuse tegurit, milleks on impulsiivsus ja enesekindlus. On leitud, et impulsiivsus (Rivest, 2018) ja enesekindlus (Kempsoni et al., 2017) mõjutavad rahaasjade planeerimist. Impulsiivsetel inimestel on raskem rahaasju planeerida, väiksema enesekindlusega inimesed planeerivad oma rahaasju rohkem.

Osalistelt uuriti esmalt, kas nad peavad ennast impulsiivseks inimeseks. Umbes pooled intervjuueritavatest peavad end impulsiivseks, osad pidasid end mõnes aspektis impulsiivseks ning viis osalist ütles, et nad ei pea ennast impulsiivseks inimeseks. Seos raha planeerimise ja impulsiivsuse vahel on olemas: suurem osa osalisest, kes tegelevad eelarve pidamisega, ei pea end impulsiivseks inimeseks. Samas on neid ka mitte-planeerijate seas. Küsimusele, kas tudengid teevad spontaanseid oste, vastati mitmeti, põhiline vastus oli, et impulsiivsus avaldub spontaansete ostude näol erinevalt ning sõltub kõiksugu teguritest.

Mitmest intervjuust selgus, et spontaanseid oste tehakse tihedamini siis, kui raha rohkem käes on. Üks osaline tõi näiteks, et peale palgapäeva teeb ta poes väga mõtlematuid otsuseid, seevastu enne palgapäeva, kui raha on vähem, peab ta pikalt plaani, kas midagi on ostmist väärt või ei. Teine osaline, kes ennast impulsiivseks ei pea, möönis, et palga suurenemisega on ka ostude spontaansus suurenenud, sest ta ei näe enam nii suurt vajadust kulutamine läbi mõelda nagu varem.

Veel toodi välja, et spontaanseid ja läbimõtlemata oste tehakse pigem odavate asjadega. Konkreetse summa tõi välja üks osaline, kes teeb alla 10€ maksavaid oste vägagi

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

spontaanselt, kuid üle 10€ maksavate asjade puhul kaalub ta enda sõnul korralikult, kas asi on ikka väärtuslik. Kaks osalist mainisid ka allahindlusi, kus kulutatakse raha lihtsalt sellepärast, et hind on odav, päris vajadust neil kulutustel tihti ei nähta.

N2: .. *“..aga mõnes (interneti)poes on väga hea sooduskood, siis mul on tunne, et mul on kohe midagi vaja ja siis ma ostan midagi. Spontaansus avaldub, kui näen mingit head võimalust. Mõnikord kahetsen seda ka, sest need ostud on pigem tahte, mitte vajaduse ostud.”*

Mitmed osalised põhjendasid spontaansete ostude tegemist vajadusega, mis neil asja nähes tekib. Autor leiab, et sellised vajadusi aitab tarbijatele luua tänapäevane kirju reklaami- ja turundusmaastik, mis soodustab läbimõtlematut kulutamist.

Rahaasjade planeerimisega tegelevad tudengid tõid välja, et raha planeerimine aitab neil impulsiivsust kontrolli all hoida.

N5: .. *“kunagi ma tegin palju rohkem (spontaanseid oste), aga need olid sellised väikesed spontaansed ostud, umbes et lähen Kaubamaja ilumaailma ja lahkun sealt viie asjaga. See eelarvetabeli täitmine on aidanud neid vältida”.*

Raha planeerimise põhiline eesmärk ongi oma rahaasjade üle kontrolli hoidmine (Tarbijaveeb - minuraha.ee, 2019). Impulsiivsetel inimestel on raske endale seatud eelarves püsida, sest nad kipuvad tuleviku heaolule vähem mõtlema (Rivest, 2018). Seega on arusaadav, miks kasutavad tudengid rahaasjade planeerimiseks eelarvet, kuna see aitab neil kontrolli hoida. Küll aga selgus tööst, et impulsiivsus avaldub tudengitel erinevalt, ning finantsiliste otsuste tegemine ei sõltu ainult isiksuse teguritest.

Enesekindluse kohta uurides selgus, et enamus tudengeid peab ennase enesekindlaks või keskmiselt enesekindlaks. Kui autor küsis neilt enesekindluse kohta rahaasjades, öeldi rohkem, et pigem ei olda enesekindlad, see ilmnes tihti ka kõhklevas hääletoonis.

Raha planeerimisega tegelevatel tudengitel on rahaline enesekindlus suurem kui neil, kes rahaasju ei planeeri. Toodi välja säästude olemasolust tekkivat turvatunnet, mille on loonud raha planeerimine. Osaline, kes töö ei käi, väljendas juhutöödest sõltuvat sissetulekut ebakindluse allikaks, kuid ütles siiski, et kuna on õppinud oma raha planeerima, siis liiga palju ta enam ei muretse. Üldiselt toodi välja raha planeerimisest tulenev kontroll oma raha üle, sest see tagab enesekindluse.

N5: .. *“Tulen tagasi oma kulude-tulude tabeli juurde, et see on kõige olulisem asi selle juures, sest et mul on jällegi kontroll oma raha üle, tean täpselt kuhu see läheb ja palju üle jääb”.*

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

Need tudengid, kes raha planeerimisega ei tegele, pidasid üheks enesekindluse allikaks vanemate toetust. Tudengitel on olemas turvavõrk, millele nad saavad vajadusel loota. See loob kindluse, et kui midagi peaks juhtuma, siis rahaliselt hätta ei jääda.

M1: .. *“Eriti praegu, kui mul selline turvavõrk on, siis ma tean, et mu raha otsa ei saa. Et ma ei karda.”*

Vastupidiselt oli ka arvamus, mille kohaselt tuli rahaline enesekindlus asjaolust, et tudeng saab iseseisva eluga hakkama ja ei pea vanemate toetusele lootma.

N3: .. *“Rahaasjades olen pigem enesekindel, kuna saan iseseisvalt oma asjadega hakkama.”*

Üks osaline tõi välja, et ebakindlust tekitab teadmatus, kuhu tema raha läheb. Autor näeb, et raha planeerimise läbi saaks sellist ebakindlust väheneda ja tudengi rahalist enesekindlust tõsta.

Rivest (2018) leidis, et rohkem planeerivad oma rahaasju need inimesed, kelle enesekindlus on väiksem, sest nad muretsevad oma tuleviku pärast. Antud tööst ilmnes täpselt vastupidine olukord, kus raha planeerimisega tegelevad tudengid pidasid ennast üldjoontes enesekindlamaks kui need tudengid, kes oma rahaasju ei planeeri. Intervjuudest saadi olukorrale ka seletus. Nimelt tekitab raha planeerimine enesekindlust, mida mitte-planeerijatel ei ole.

Neljas osa keskendus tudengite finantskäitumisele. Autorit huvitas, kas osalised on sattunud rahaliselt raskesse seisu ja kuidas on sellega toime tulnud. Osalisest neli vastas, et nad ei ole rahaliselt raskes seisus olnud, või vähemalt ei nimetaks seda olukorda, mis paar päeva enne palgapäeva on, raskeks seisuks. Ülejäänud tudengid vastasid, et on raskesse seisus sattunud. Tähelepanekuna tuleb välja tuua, et raha planeerimisega tegelevad tudengid rääkisid sellest mineviku vormis, ehk asjast, mis on kunagi varem juhtunud. Seevastu need tudengid, kes rahaasju ei planeeri, ütlesid, et satuvad rahaliselt raskesse seisus pea iga kuu. Rahaasjade planeerimisest oleks sellise olukorra vältimiseks palju kasu, näiteks kuu eelarvega saaksid tudengid enda kulutused niimoodi ära jagada, et kuu lõpuks ei oleks raha otsas (Tarbijaveeb - minuraha.ee, 2019).

Mitmes intervjuus mainiti iseseisva tudengielu algusaegasid, kui raha sai ootamatult ruttu otsa.

M4: .. *“Jah, olen, ühikaelu ajal (ülikooli alguses). Vahepeal oli nii, et lugesin sente ikka. See oli nii, sest mul on mingisugune mentaalne värk, et ma ei taha vanematelt raha küsida, tahan kõik absoluutselt ise maksta, isegi kui nad pakuvad. See on jätnud mind*

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

olukordadesse, kus ma reaalselt lugesin sente, et ma ei tahtnud olla inimene, kes elab vanemate kulul.”

Teises äärmuses on need tudengid, kes defineerivad rahaliselt rasket seisut olukorrana, kus nad peavadki vanematelt lisaraha küsima. See on asi, mida tudengitele väga teha ei meeldi, üks tudeng kirjeldas vanematelt abi palumist sõnaga “piinlik”. Sellest peegeldub tudengite soov olla iseseisev. Beutler (2012) toob välja, et lapsed, kes on üles kasvades saanud vanematel palju rahalist tuge, lükkavad iseseisvumist aina edasi. Antud töö põhjal saab teha järelduse, et see on tõsi: tudengid, kes soovivad olla iseseisvad, et oota vanematelt rahalist toetust või võivad sellest isegi keelduda.

Küsiti ka tudengite suhtumist laenu võtmisest. Enamasti ollakse suhtumisega, et laenu võtmiseks peab olema püsiv sissetulek ning hea eesmärk. Kõige enam mainiti enda kodu ostmist. Tarbimis- ja kiirlaenude kohta oli kõigil osalistel ühine negatiivne arvamus ja selle võtmisest hoidutakse. Öeldi, et nende võtmine võib lõppeda halvasti, viidati võlgadele ja üle enda võimete tarbimisele.

N2:... *“Aga kiirlaen enne jõule on küll väga absurdne, ma ei teeks seda kunagi.”*

Üks osaline oli varem laenu võtnud, tegemist oli õppelaenuga. Tema sõnul tegi õppelaenu võtmine ta elu kergemaks, kuna sai keskenduda õpingutele ning ei pidanud tööl käima. Mõnest intervjuust paistis, et laenu võtmisega seostub tudengitele stress.

M5: .. *“Enda pere pealt võtan, siis tundub suur koorem, neil on praegu korraga kolm laenu. Tundub palju vaimset stressi ja psühholoogiliselt võttes ka, et ikka pea 17 aastat maksad seda laenu tagasi.”*

Ühe stressi tekitava faktorina toodi välja, et tudengi teadmised rahast ei ole piisavad, et laenuga hakkama saada. Laenu võtmise vastu olid pigem need tudengid, kes enda rahateadmisi halvemaks hindasid.

Intervjuu lõpetuseks küsiti, kas osalised on investeerimisega tegelenud ning mis on nende eesmärgid olnud. Investeerinud on üheteistkümnest osalisest kaks. Mõlemad tegid seda eesmärgiga enda rikkust suurendada, kuna leidsid, et seisev raha seda eesmärki ei täida. Üks osaline ütles, et ühtegi aktsiat tema otnud ei ole, kuid näeb enda ülikoolis käimist investeringuna tulevikku, mis on autori arvates tegelikult ühine investering kõigil osalistel.

Need, kes investeerinud ei ole, jagunesid oma vastustes kaheks: need, keda teema üldse ei huvita, ning need, kes tahaksid investeerida. Soovi investeerimisega tegelema

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

hakkamiseks väljendasid seitse tudengit. Suurima takistusena toodi välja väheseid teadmiseid. Tudengid ei taha oma raha paigutada kohta, millest nad aru ei saa. Samas toodi ka kohe välja, et neid teadmiseid ei oleks raske hankida, kuna internetis on õpetusi palju. Seega on investeerimisega tegelemiseks olnud takistuseks ka motivatsiooni puudumine. Teine takistus on piisava sissetuleku puudumine.

M1: .. *“Ma ootan seda hetke, et ma saaksin suurema summa, et siis ma tegelt teeksin seda. Et 10 euroga ma investeerida ei taha. Püsiv sissetulek aitaks kindlasti investeerimisele kaasa.”*

Tudengid tõid välja, et investeerides saab luua endale sissetulekuallika, mis aitab rahalise vabaduse saavutada. Küll aga jäi mulje, et tudengitel on selline eesmärk, kuid mingeid samme selleks veel astunud ei ole. Kuna finantstadmised on eduka finantskäitumise üheks oluliseks eelduseks (Capuano & Ramsay, 2011), on arusaadav, miks tudengid vähest teadmiste tõttu laenamisest eemale hoiavad või investeerimisega ei tegele. Ebapiisavate teadmistega võib teha valesid otsuseid, mille ohtu tudengid tunnetavad.

3.5 Ettepanekud tudengite raha planeerimise soodustamiseks

Põhinedes intervjuudest saadud tulemustele ja järeldustele, on võimalik anda mõned soovitusel, kuidas autori arvates saaks tudengite raha planeerimist soodustada. Kuna tudengid leiavad, et raha planeerimine on oluline, peaks selle teostamiseks stiimuli looma.

Esimeseks soovitusel on mugava raha planeerimise vahendi loomine. Tegemist peaks olema rakendusega internetikeskkonnas, kindlasti võiks sellel olla ka mobiiliversioon. Kuna valdav enamus tudengitest kasutab nutitelefone ja omab ka arvutit, ei vajaks raha planeerimine eraldi vahendi soetamist, kuna seadmed on neil juba olemas. Mõned märksõnad, mida välja toodi, on näiteks võimalus see enda internetipangaga ühendada, kuna enamasti kasutatakse maksmiseks pangakaarti. Kui kulutusi ei peaks eraldi üles märkima, vaid need jookseksid otse rakendusse, kaoks ära tudengitele stressi tekitav ajaline faktor. Rakendusel peaks olema kerge, hoomatav ja hea visuaalne pool, see teeks planeerimise jälgimise kergemas, võttes arvesse asjaolu, et visuaali on kergem hoomata kui näiteks teksti. Lisana võiks rakenduses olla kulutamise raportite funktsioon: iga nädala lõpus saabub isiklik raport, kus on kirjas, millele ja kui palju isik raha kulutas, kui palju on alles vabu vahendeid jne. See teeks rakenduse kasutamise põnevamaks, samas annaks kasulikku infot isiku rahakasutuse kohta.

Teine, raskem soovitus, oleks lapsevanematele. Tööst selgus, et vanemate turvavõrgu tõttu ei ole paljud tudengid rahaasjade planeerimisega tegelema hakanud. Küll aga on iseseisvumise edasilükkamine pikas perspektiivis kahjulik nii tudengile kui vanematele.

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

Kindlasti ei pea rahalist toetamist lõpetama, eriti, kui tudeng soovib täielikult õpingutele keskenduda, kuid koos tudengiga plaani paika sättimine oleks hea alguspunkt.

Kolmas soovitus põhineb mitmest intervjuust selgunud asjaolul, et tudengid ei ole enda arvates saanud koolist piisavalt rahateadmiseid. Kuna kool on koht, kust noored saavad teadmiseid vaatamata kodustele hoiakutele, saab haridussüsteemi kaudu raha planeerimist tutvustada ka nendele noortele, kelle kodudes seda ei tehta. Kui igas koolis oleks kohustusliku aine raames tund rahatarkuse, sh raha planeerimise õpetustega, oleksid Eesti noorte teadmised ühtlasemad ning eelduste kohaselt tegeletaks ka rahaasjade planeerimisega rohkem.

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö teoreetilise osa eesmärk oli defineerida finantskirjaoskuse mõiste ning kirjeldada selle seost raha planeerimisega. Anti ülevaade raha planeerimise olemusest ja vajalikkusest. Raha planeerimine on üks finantskirjaoskuse osadest. Finantskirja valdamine on tänapäeva kiirelt muutuv maailmas hakkamasaamiseks tarvilik oskus, et kindlustada tulevik ning tulla toime ootamatute olukordadega. Tabelis 1 on välja toodud Hustoni (2010) leitud erinevad finantskirjaoskuse definitsioonid.

Raha planeerimine on tegevus mingi rahalise eesmärgi saavutamiseks. Vastavalt ajahorisondile on raha planeerimine jagatud kaheks, lühi- ja pikaajaliseks planeerimiseks. Lühiajalise planeerimise alla kuulub näiteks kuueelarve pidamine, mis on üheks peamiseks raha planeerimise viisiks. Pikaajaliseks raha planeerimiseks peetakse näiteks pensioni kavandamist ning enda kodu ostmiseks säästmist.

Teoreetilise osa teine eesmärk oli leida tegurid, mis mõjutavad raha planeerimist. Varasematest empiirilistest uuringutest on selgunud, et peamisteks raha planeerimist soodustavateks ning takistavateks teguriteks on isiksusega seotud tegurid, inimese finantshoiakud ning oskus eelarvet pidada. Nii uuritigi nende tegurite mõju Eesti tudengite raha planeerimisele, kasutades uurimismeetodina poolstruktureeritud intervjuusid.

Metoodika peatükis tutvustati lähemalt uurimismeetodit ja põhjendati selle valikut. Autor otsustas kasutada kvalitatiivset uurimisviisi, kuna leidis, et sellega saab tudengite käitumise taga olevaid põhjuseid sügavamalt uurida, kui seda võimaldab kvantitatiivne uurimismeetod. Järgmiseks kirjeldati uurimisprotsessi ning tutvustati valimit. Viidi läbi poolstruktureeritud intervjuud üheteistkümne tudengiga Eesti kõrgkoolidest, valim koosnes Eesti kõrgkoolide erinevate erialade tudengitest. Metoodika peatüki lõpetuseks anti ülevaade andmete analüüsi protsessist.

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

Kolmandas peatükis esitati uuringu andmete analüüs ning tulemused. Anti vastused kahele püstitatud uurimisülesandele. Esimeseks uurimisülesandeks oli analüüsida raha planeerimist soodustavaid ja takistavaid tegureid Eesti tudengite seas. Käesoleva uuringu tulemusena võib välja tuua, et tudengeid soodustaks raha planeerimisega tegelema mugava planeerimisvahendi olemasolu ning majandusliku olukorra muutus. Majandusliku olukorra muutusena mõeldakse kas iseseisva elu alustamist või sissetuleku muutust: selle kas suurenemist või vähenemist. Ideed mugava planeerimisvahendi koostamiseks on välja toodud soovitude peatükis, need koostati uuringu järelduste põhjal.

Uuringu tulemusena saab välja tuua tudengite raha planeerimist takistavad tegurid, milleks on planeerimist pärssivad hoiakud, raha planeerimise ebamugavus ning väike sissetulek. Mitmel tudengil on rahasse muretu suhtumine, mida autor seostas tudengieluga, kus pikematel plaanide peale ei mõelda. Üks planeerimis takistav hoiak on kindlustunne, mis on tekkinud tudengitele vanemate rahalisest toetusest. Takistava tegurina toodi välja ka väikest sissetulekut, mida peetakse raha planeerimise seisukohalt ebapiisavaks.

Tööst järeldub, et tudengid peavad raha planeerimist oluliseks, kuid sellega ei tegeleta. Seetõttu tuleb tegeleda raha planeerimise soodustamisega, kuna raha planeerimine on finantseesmärkide saavutamiseks vajalik tegevus. Teiseks uurimisülesandeks oli teha ettepanekud tudengite raha planeerimise soodustamiseks. Autor sõnastas teise peatüki viimases alapunktis omapoolsed ettepanekud, mis võiksid tudengeid rahaasjade planeerimisega tegelema panna.

Viidatud allikad

1. Atkinson, A., F. Messy. (2012). Measuring Financial Literacy. Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) pilot study, OECD Working. *Papers on Finance, Insurance and Private Pensions*, No. 15.
<https://doi.org/10.1787/5k9csfs90fr4-en>.
2. Atkinson, A., McKay, S., Kempson, E., Collard, S. (2006). Levels of Financial Capability in the UK: Results of a Baseline Survey. Financial Services Authority. *Consumer Research* 47.
<https://financialhealthexchange.org.uk/wp-content/uploads/2015/11/Levels-of-financial-capability-in-the-UK-Results-of-a-baseline-survey.pdf> Vaadatud 16.11.2021
3. Beutler, I. F., Gudmunson, C. G. (2012). New Adolescent Money Attitude Scales: Entitlement and Conscientiousness. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 23(2), 18–31.
https://www.researchgate.net/publication/256047894_New_Adolescent_Money_Attitude_Scales_Entitlement_and_Conscientiousness. Vaadatud 18.11.2021
4. Capuano, A., Ramsay, I. (2011). What Causes Suboptimal Financial Behaviour? An Exploration of Financial Literacy, Social Influences and Behavioural Economics. *The University of Melbourne*.
<https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=587025086112004006099021029110126104113073037034031091095092088113005084075004111067020007042040000015016075000125072013075076037066031008013101125026112017085109091035012105068087028121027072069116098088016117127075008111113083120005111023008087116&EXT=pdf&INDEX=TRUE>. Vaadatud 16.11.2021
5. Flick, U. (2011). Introducing research methodology: a beginner's guide to doing a research project. *USA: SAGE Publications Ltd*.
6. Huston, S. (2010). Measuring Financial Literacy. *The Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 296– 316. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2010.01170.x>
7. Jääger, M. (2020). Uuring: 57% üliõpilastele oli üllatuseks, et toit on nii kallis.
<https://blog.swedbank.ee/oppimine/uuring-57-uliopilastele-oli-ullatuseks-et-toit-on-nii-kallis>. Vaadatud 16.11.2021
8. Kalmus, V., Masso, A., Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs.
<https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>. Vaadatud 01.05.22

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI
TUDENGITE HULGAS

9. Kasvandik, L. (2016). Kuidas lapsega rahast rääkida?
<https://tarkvanem.ee/kasvatamine-artiklid/kuidas-lapsega-rahast-raakida/>. Vaadatud 06.12.2021
10. Kempson, E., Finney, A., Poppe, C. (2017). Financial Well-Being – A Conceptual Model and Preliminary Analysis. *Consumption Research Norway (SIFO)*. doi: 10.13140/RG.2.2.18737.68961
11. Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M., Strömpl, J. (2014). Intervjuu. <https://samm.ut.ee/intervjuu>. Vaadatud 01.05.2022
12. Lewis, J. (2008). *Common Sense about Money from A to Z*. USA: Dog Ear Publishing.
13. Lynch Jr, J. G., Netemeyer R. G., Spiller S. A., Zammit A. (2010). A Generalizable Scale of Propensity to Plan: The Long and the Short of Planning for Time and for Money. *Journal of Consumer Research*, 37(1), 108–128.
<https://doi.org/10.1086/649907>
14. OECD. (2014). PISA 2012 Results: Students and Money (Volume VI): Financial Literacy Skills for the 21st Century. PISA. *OECD Publishing*.
<https://doi.org/10.1787/9789264208094-en>.
15. Rahandusministeerium. (2013). Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise programm aastateks 2013–2020.
https://www.rahandusministeerium.ee/sites/default/files/finantskirjaoskusprogramm_20130213_kinnitatud_2.pdf. Vaadatud 10.11.2021
16. Rahandusministeerium. (2019). Eesti elanike finantskirjaoskuse ehk rahatarkuse uuring.
https://www.rahandusministeerium.ee/sites/default/files/eesti_elanike_finantskirjaoskuse_aruanne_loplik_november_2019_.pdf. Vaadatud 10.11.2021
17. Rahandusministeerium. (2021). Rahatark Eesti. Eesti elanike rahatarkuse edendamise strateegia aastateks 2021–2030.
https://www.rahandusministeerium.ee/sites/default/files/eesti_elanike_rahatarkuse_edendamise_strateegia_aastateks_20212030_0.pdf. Vaadatud 16.11.2021
18. Rahandusministeeriumi kodulehekül. (2021).
<https://www.rahandusministeerium.ee/et/planeerimistasandi-eesmark>. Vaadatud 03.01.2021
19. Riitsalu, L. (2019). Tuleviku-minu rahaline heaolu. Arenguseire Keskus.
https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2019/02/Rahaline-heaolu_raport.pdf. Vaadatud 16.11.2021

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI
TUDENGITE HULGAS

20. Rivest, N. (2018). The Relationship between Budgeting and Indicators of Financial Well-Being.
https://ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/38795/1/Nicole_Rivest_8823516.pdf.
Vaadatud 06.12.2021
21. Rämmer, A. (2014). Valimi moodustamine. <https://samm.ut.ee/valimid>. Vaadatud 01.05.2022
22. Strömbäck, C., Lind, T., Skagerlund, K., Västfjäll, D., Tinghög, G. (2017). Does self-control predict financial behavior and financial well-being? *Journal of Behavioral and Experimental Finance* 14, 30–38.
<https://doi.org/10.1016/j.jbef.2017.04.002>
23. Sulg, R. (2021). Rahalise heaolu tähendus ja suhestumine rahaasjade planeerimisega Eesti noorte seas. Bakalaureusetöö. Johan Skytte poliitikauuringute instituut. Tartu Ülikool.
http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/72757/sulg_rene_ba_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y
24. Tarbijaveeb minuraha.ee. (2019). <https://minuraha.ee/et/rahaasjade-planeerimine>.
Vaadatud 14.11.2021
25. Veeret, D. (2016). Finantskirjaoskus ja seda mõjutavad objektiivsed ning subjektiivsed tegurid Eesti 2010. ja 2015. aasta finantskirjaoskuse uuringute näitel. Magistritöö. Ühiskonnateaduste instituut. Tartu Ülikool.
http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/53842/veeret_diana_ma_2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y
26. Viirpalu, I. (2011). Üliõpilaste rahakasutus ja rahaga seotud hoiakud. Bakalaureusetöö. Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut. Tartu Ülikool.
http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/18029/viirpalu_inger.pdf?sequence=1&isAllowed=y
27. Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu Ülikool.
http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/36419/ounapuu_kvalitatiivne.pdf.
Vaadatud 20.01.2022

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI
TUDENGITE HULGAS

LISAD

Lisa A. Töös kasutatud uuringute ülevaade

Uuring ja autor	Uuritavad tegurid	Meetod	Sihtrühm
Financial Well-Being. A Conceptual Model and Preliminary Analysis. (Kempson et al., 2017)	Rahaline heaolu, finantskäitumine, finantsteadmised, psühholoogilised tegurid (enese kontroll, impulsiivsus jne), hoiakud, sotsio-demograafilised tegurid	Olemasolevate andmete analüüs, regressioonanalüüs	Norra elanikud vanuses 18-80. (valimi suurus 2058 inimest)
Does self-control predict financial behavior and financial well-being? (Strömbäck et al., 2017)	Finantskäitumine, rahaline heaolu, psühholoogilised tegurid (enese kontroll, optimism), sotsio-demograafilised tegurid	Küsitlus ja selle põhjal regressioonanalüüs	Rootsi elanikud vanuses 20-75. (valimi suurus 2063 inimest)
The Relationship between Budgeting and Indicators of Financial Well-Being. (Rivest, 2018)	Eelarves püsimine, majapidamise võlakoorumus, krediitkaardi saldo, finantskirjaoskus, finantsvõimekus, sotsio-demograafilised tegurid	Küsitlus, intervjuud, nende põhjal regressioonanalüüs	Kanada elanikud (valim 6685)
New Adolescent Money Attitude Scales: Entitlement and Conscientiousness. (Beutler, I. F., Gudmunson, C. G. 2012)	Tarbimine, rahahoiakud: õiguspärasus ja kohusetundlikkus, sotsio-demograafilised tegurid	Fookusgrupi intervjuud ja küsitlus	USA gümnaasiumi-õpilased (valim 265)
Measuring Financial Literacy. Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) pilot study, OECD Working (Atkinson & Messy, 2012)	Finantskirjaoskus, teadmised, käitumine ja hoiakud, sotsiaal-demograafilised tegurid	Intervjuud, nende põhjal regressioonanalüüs	Albaania, Armeenia, Tšehhi, Eesti, Saksamaa, Ungari, Iirimaa, Malaisia, Norra, Peruu, Poola, Lõuna-Aafrika, Ühendkuningriik, Briti Neitsisaared) täiskasvanud vanuses 18+
A Generalizable Scale of Propensity to Plan: The Long and the Short of Planning for Time and for Money (Lynch et al.,	Pika- ja lühiajaline raha- ja ajaplaneerimine, psühholoogilised tegurid (kohusetundlikkus, hirm ebakindluse ees,	1. veebiküsitlus, 2. paberi-pliiaatsiga läbiviidud küsitlus	1. küsitluses 102 täiskasvanut vanuses 18-65+; 2. küsitluses 207 äritudengit Virginia

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI
TUDENGITE HULGAS

2009)	lähedusevajadus, enesekontroll, impulsiivsus jne), finantskäitumine		Ülikoolist
Eesti elanike finantskirjaoskuse ehk rahatarkuse uuring. (Rahandusministeerium, 2019)	Eelarvestamine ja säästmine, finantsteenused, finantsalased hoiakud, finantsteadmised, pension, sotsio-demograafilised tegurid	Küsitlus, andmete analüüs	Eesti elanikud vanuses 18-80 (valim 1005)
Rahalise heaolu tähendus ja suhestumine rahaasjade planeerimisega Eesti noorte seas. (Sulg, R., 2021)	Finantsteadmised, rahaline heaolu, finantskäitumine (sh raha planeerimine)	Poolstruktureeritud intervjuu, kvalitatiivne sisuanalüüs	Noored vanuses 17-23 (valim 10)
Finantskirjaoskus ja seda mõjutavad objektiivsed ning subjektiivsed tegurid Eesti 2010. ja 2015. aasta finantskirjaoskuse uuringute näitel. (Veeret, D., 2016)	Finantsteadmised, finantshoiakud, finantskäitumine, sotsio-demograafilised tegurid	Eesti finantskirjaoskuse uuringu (2010. ja 2015. aasta) andmetel põhinev regressioonanalüüs	2010. aastal täiskasvanud vanuses 18-74 (valim 993); 2015. aastal täiskasvanud vanuses 18-80 (valim 1137)

Allikas: Autori koostatud (Kempson et al., 2017; Strömbäck et al., 2017; Rivest, 2018;

Beutler, I. F., Gudmunson, C. G. 2012; Atkinson & Messy, 2012; Lynch et al., 2009;

Rahandusministeerium, 2019; Sulg, R., 2021; Veeret, D., 2016) põhjal.

Lisa B. Eelülesande eelarvetabeli näidis

eesmärk eesootavaks nädalaks: kulutan maksimaalselt 120€								
alustamise kuupäev:	14.03.2022							
lõpetamise kuupäev:	20.03.2022							
päev	I	II	III	IV	V	VI	VII	
meelelahutus	4.9	4.9				4.9	4.9	19.6
toit	7.85	5.51	18.91			14.05	7.32	74.78
eluasemekulud						3.99		3.99
sideteenused							40.98	40.98
transport		7.67	4.4					12.07
hobid								0
õpingutega seotud		5					3	8
riided/jalanõud								0
muu	3.99						54	57.99
KOKKU /päev	16.74	23.08	23.31	0	18.95	11.31	124.02	
KOKKU /nädal	217.41			jätsin rahakoti koju :))				

Allikas: eelarvetabel on autori koostatud programmis Google Sheets.

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

Lisa C. Intervjuu kava

Sissejuhatavad taustaküsimused

1. Palun ütle enda vanus, sugu, kool, eriala.
 - 1.1. Miks selline eriala valik? Kas see oli kuidagi seotud rahaliste eesmärkidega, kas mõtlesid eriala valides rahale?
2. Kas elad koos vanematega? Kui kaua oled iseseisvalt elanud? (kui elab iseseisvalt)
3. Millega igapäevaselt tegeled, kuidas saad raha? Vali järgnevast valikust endale kõige enam kohalduv variant (või mitu)
variandid: täielikult vanematelt, toetus vanematelt, käin tööl (koormus?), (õppe)laen, muu toetus (nt stipendium, vajaduspõhine õppetoetus)
 - kui võtsid laenu, siis miks?
 - miks käid tööl?
4. Milliseks pead enda teadmiseid rahast? Kas leiad, et su finantsharidus on piisav? Kust sa selle saanud oled?
5. Kuidas läks ülesande täitmine? Kas oli midagi rasket? Kas kasutaksid sellist eelarve pidamise vormi ka edaspidi? Muid kommentaare eelarve pidamise kohta?

Rahahoiakud

1. Kui oluliseks pead säästmist, eelarve pidamist, kontrolli raha üle? Miks?
2. Kas sul on finantsilisi eesmärke? Millised need on? Kui pikalt neid ette teed?
3. Kuidas on sulle rahaga ümberkäimist kodus pere poolt õpetatud? Millised on olnud kodused rahahoiakud, kas ja kuidas raha sinu peres on planeeritud?
4. Kui tähtsaks sina raha pead? Kas raha teeb inimese õnnelikuks?
5. Kas raha planeerimine on oluline, seda selgitada?

Isiksuse tegurid

1. Kas pead ennast impulsiivseks inimeseks? Kas teed spontaanseid rahalisi otsuseid? Kuidas ennast peale nende tegemist tunned?
2. Kas pead ennast enesekindlaks? Kas oled ka rahaasjades enesekindel?
3. Mis sa arvad, mis mõjutab sinu rahaotsuseid kõige enam: vanemad, haridus, isiksus, rahahoiakud, midagi muud?

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

Finantskäitumine

1. Kas vastutate oma rahaasjade eest ise? Millisel määral?
2. Kas oled regulaarne planeerija? Kui jah, siis kuidas planeerid, kui ei, siis miks ei planeeri?
3. Kas sulle valmistab raskust pikaajaliselt raha planeerimine, näiteks reisi jaoks raha kõrvalepanek?
4. Mis soodustaks raha planeerimist? Mis paneks sind raha planeerimisega tegelema?
5. Kas oled varem eelarvet pidanud? Miks jah/ei?
6. Kas oled sattunud rahaliselt raskesse seisu? Kuidas see möödus, kui tihti seda juhtub?
7. Mida arvate laenu võtmisest? Mis eesmärgil sa seda teeksid? Kas pika- või lühiajaliselt?
8. Kas oled investeerinud või mõelnud sellele? Miks? Mis on investeerimise eesmärk?

Kas soovite veel lõpetuseks midagi teema kohta lisada või mõtteid jagada?

Summary

FACTORS CONTRIBUTING TO AND LIMITING FINANCIAL PLANNING AMONG ESTONIAN STUDENTS

Carmel Poom

This bachelor thesis focuses on money planning among university students in Estonia. As money planning is an important part of financial literacy, it is relevant to study it further. Students are not very active money planners: according to the Ministry of Finance of the Republic of Estonia, only 43% of studied participants have a budget for money planning (Rahandusministeerium, 2019). Most non-planners are in the age group of 18–29, which is usually the time that students start living on their own.

In the first, theoretical chapter, overview of financial literacy and money planning is given. Financial planning could be looked at as a tool to achieve one's financial goals (Lynch et al., 2010). Goals for planning could be different, usually the goal for money planning is to secure the future; save money to buy something or just to manage money and spendings. Financial planning is even more important nowadays, when people have more responsibility for their own money usage and are responsible for their own future (Rahandusministeerium, 2021).

For given reason, the aim of this bachelor thesis is to find out which factors are contributing and which factors are limiting money planning among Estonian students. To find that out, author conducted interviews with university students. There were 11 participants in the interviews. A weekly budget keeping exercise was given to the participants before interviews, to give everyone an experience with financial planning.

Based on research conclusions, a convenient money planning tool and changes in one's financial situation would contribute to money planning. Negative attitudes towards planning and money are limiting financial planning, as well as money planning inconvenience and low income.

The author took these factors into account and proposed several ways to contribute to students' financial planning. First is a convenient money planning tool, which would make financial planning easier for students. Named tool should be a program or application software that can be used on computers and on mobile devices. Second recommendation is for parents, as one limiting factor for financial planning among students is financial support from their parents. Students become dependent on it and don't see the point in planning their own money, as they have a safety net. Thirdly, the author suggests that in public schools, financial planning should be taught more.

RAHA PLANEERIMIST SOODUSTAVAD JA TAKISTAVAD TEGURID EESTI TUDENGITE HULGAS

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Carmel Poom,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose “Raha planeerimist soodustavad ja takistavad tegurid Eesti tudengite hulgas”,

mille juhendaja on Juta Jaani,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Carmel Poom

12.05.2022